

TRETININKŲ ODINIAI KAPŠELIAI: JŲ APKALŲ TIPOLOGIJA, CHRONOLOGIJA IR SIMBOLIKA

EUGENIJUS SVETIKAS

Lietuvos archeologijos istoriografijoje odiniai kapšeliai su metaliniais apkalais kurį laiką buvo tik įdomūs ir dėmesį patraukiantys radiniai. Jais daugiausia buvo iliustruojami straipsniai, ir visai nesigilinama į jų paskirtį ir apkalų reikšmę. Tik prieš keletą metų jiems skirtas didesnis dėmesys. Tada pasirodžiusiuose straipsniuose jau nagrinėjama tokių kapšelių paskirtis ir jų apkalų simbolika (Svetikas, 1997a, p. 20–29; 1997b, p. 13–38). Be to, paskutiniajame XX a. dešimtmetyje net keliuose kapinynuose rasta labai gerai išlikusių odinių kapšelių (Ribokas, 1996, p. 148, pav. 20; Rickevičiūtė, 2001, p. 46–55; Vaicekauskas, 2000š), kuriais susidomėjo ir archeologijos radinių restauratoriai (Satkūnaitė, 1998, p. 32–37; Satkūnaitė, Vedrickienė, 1998, p. 315–319). Šios studijos tikslas – apibendrinti visus ligšiolinius kapšelių apkalų tyrimus ir įvesti į mokslinę apyvartą dar nenagrinėtus radinius.

KAPŠELIŲ APKALŲ TIPAI IR SIMBOLIAI

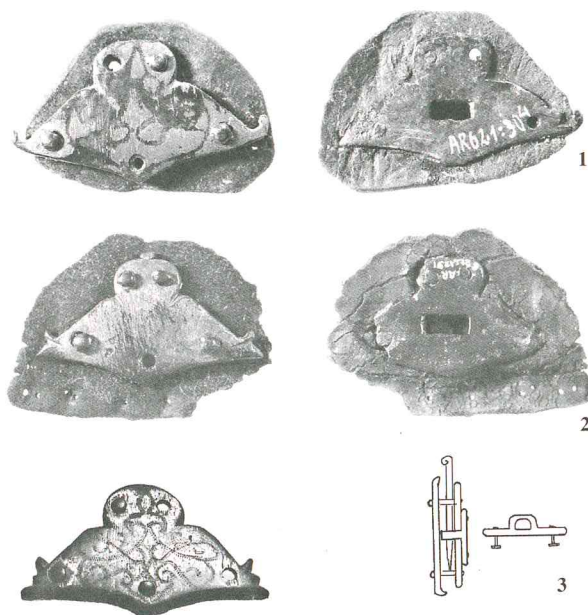
Kapšelių apkalus pagal paskirtį galime skirti į simbolinius ir utilitarinius.

Simbolinių apkalų yra šešios grupės: 1) paukščio pavidalo apkalai; 2) stilizuoti paukščio pavidalo apkalai; 3) rozetiniai; 4) apskriti su penkiomis ataugėlėmis; 5) penkiakampiai ir 6) apkalai su kabliu ažūre. Kai kuriose grupėse yra po kelis apkalų tipus. Pagal įvairius požymius apkalų tipai toliau klasifikuojami į variantus, o pastarieji – dar ir į atmainas.

Paukščio pavidalo apkalai. Pagal gamybos būdą išskiriame du šio tipo apkalų variantus: 1) plokštelinius ir 2) ažūrinius.

Plokšteliniai apkalai pagaminti iš dviejų plokštelių. Išorinė plokštelė yra su palenktais kraštais. Jos viršuje (ties paukščio uodegos viduriu) paliktame tarpelyje įdedamas užsegimo strypelis. Ši plokštelė penkiomis kniedėmis per

kapšelio atvarto odą sujungiama su kita plokštele, kurios centre yra stačiakampė horizontali išpjova. Tokia pat išpjova yra ir atvarto odoje. Į šią išpjovą įsileidžia stačiakampė užsegimo kilpelė, dviem kniedėmis pritvirtinta prie kapšelio (1:3 pav.). Dažniausiai šių apkalų paviršius būna padengtas baltu metalu, greičiausiai – alavu. Tokie apkalai vadinami įvairiai: trikampaiais, profiliuotais, netaisyklingo trikampio formos, o kartais ir peteliškės

1 pav. Plokšteliniai paukščio pavidalo kapšelių apkalai iš Obelių kapinyno: 1 – kapas Nr. 83, 2 – kapas Nr. 142, 3 – kapas Nr. 60. Užsegimo schema – autoriaus. K. Vainoro nuotr. Fig. 1. Tabular bird-shaped platings of pouches from the Obeliai cemetery: 1 – grave No. 83, 2 – grave No. 142, 3 – grave No. 60.

pavidalo apkalais. Pagal ataugėlių skaičių sparnų galuose, dydį ir dekorą juos galima išskirti į tris atmainas.

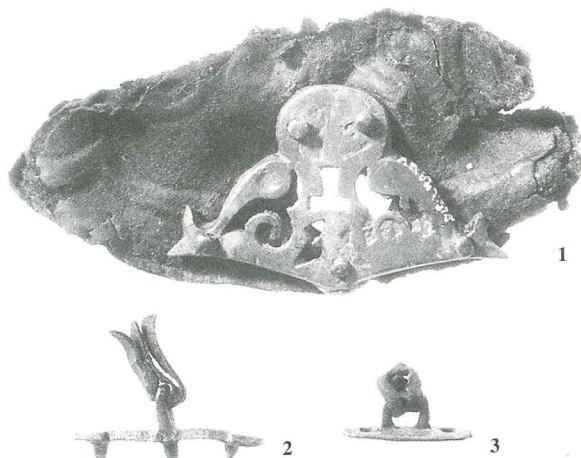
Pirmosios atmainos apkalai sparnų galuose turi po vieną ataugėlę (1:1 pav.). Vienodo dekoru ir dydžio (5,1x2,8 cm) šios atmainos apkalai rasti Diktarių kape Nr. 86 (Urbanavičienė, 1995b, pav. 38:3) ir Obelių kape Nr. 83. Po vieną pirmosios atmainos apkalą rasta Jenčių (LNM AR 258:11) ir Rumšiškių kapinynuose (LNM AR 390:753) bei Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmuose (Vailionis, 1997š, radinių sąrašo Nr. 1620. L. 82–83). Nemažai jų rasta dabartinės Baltarusijos teritorijos dalyje, kuri įėjo į LDK Vilniaus vyskupiją: Kuklių kape Nr. 4 – perkasa Nr. 1 (Kviatkovskaja, 1998, pav. 48:5), Puzeliuose (ibid., pav. 48:3), Salapiaciškių kape Nr. 2 (Szukiewicz, 1908, p. 41, lent. XV:18) bei Venzovščinoje (Borok) (Kviatkovskaja, 1998, pav. 48:6). Be to, toks vienas apkalas aptiktas Livonijoje (dab. Latvija) 1963–1965 m. kasinėjant Sėlpilio (Sėlpils) gyvenvietę (Šnore, Zariņa, 1980, pav. 154:58).

Žinome tik po vieną antrosios ir trečiosios atmainos apkalą. Abu rasti Obelių kapinyne. **Antrosios** atmainos apkalas (1:2 pav.) iš kabo Nr. 142 (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, pav. 89:6) yra su dviem ataugėlėmis (dydis – 4,2x2,4 cm), o **trečiosios** atmainos (1:3 pav.) – iš kabo Nr. 60 (ibid., pav. 86:6) – su trimis ataugėlėmis (dydis – 5,6x3,3 cm).

Plokšteliniai paukščio pavidalo apkalai datuojami XIV a. 10 dešimtmečiu–XV a. 1 dešimtmečiu, remiantis Tartu vyskupo Dytricho Damerovo (1378–1400) artigu (datuojamas 1390–1400 m.) iš Obelių kabo Nr. 83 ir LDK II tipo pinigėliu iš Salapiaciškių kabo Nr. 2.

Ažūrinis apkalus pagal dydį, ažūrinį dekorą ir užsegimo konstrukciją skiriame į keturias atmainas. Tyrinėtojai, ypač akcentuodami trikampę formą, tokius apkalus vadina trikampio formos žalvariniais užsegimo apkalais, žalvariniais trikampiais ažūriniais ir ažūriniais netaisyklingo trikampio apkalais. Ką nors pasakyti apie jų metalų sudėtį sunku, nes jie pasidengę storu patinos sluoksniu, tačiau, atrodo, kad jų paviršius buvo dengtas plonu balto metalo sluoksniu.

Pirmosios atmainos žinomas tik vienas apkalas iš Obelių kabo Nr. 107 (2 pav.). Jis kai kuriomis detalėmis primena plokštelinius paukščio pavidalo apkalus. Šiame apkale taip pat pabrėžtinai aiškiai išryškintos, be to, išdėstytos tokia pat tvarka penkios kniedės. Apkalo uodega – be ažūro. Jos viršuje paliktas tarpelis, į kurį įdėtas toks pat užsegimo strypelis, kaip ir plokšteliniuose apkaluose (išlikusi ir užsegimo kilpelė – 2:3 pav.). Nuo plokštelinių apka-

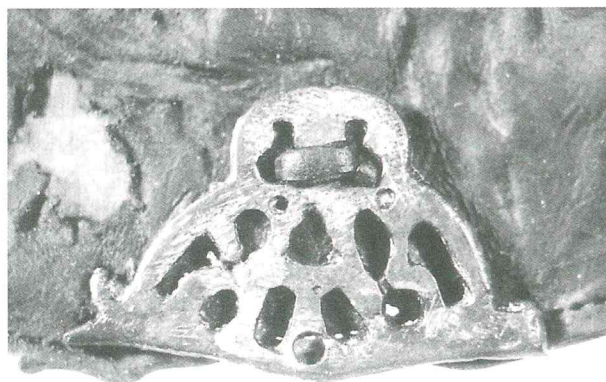
2 pav. Obelių kabo Nr. 107 odinio kapšelio apkalai: 1 – ažūrinis pirmosios atmainos paukščio pavidalo kapšelio apkalas, 2 – horizontalus kilpinis apkalas su įvertu odiniu dirželiu, kuris skirtas kapšeliui prikabinti, 3 – kilpinis užsegimas.

K. Vainoro nuotr.

Fig. 2. Platings of leather pouch from Obeliai grave No. 107: 1 – openwork bird-shaped pouch plating of the first variant, 2 – horizontal looped plating with threaded leather strap for attachment of pouch, 3 – looped fastener.

lą skiriasi tuo, kad čia nėra antros plokštelės, tvirtinamos vidinėje atvarto pusėje, be to, sparnuose atsiradęs ažūrinis dekoras. Taigi šios atmainos apkalas atspindi perėjimą nuo plokštelinių apkalų prie ažūrinį. Apkalo dydis – 7,3x4,6 cm.

Antrosios atmainos apkalai nuo pirmosios atmainos apkalo skiriasi ažūrinio dekoru (jis apima visą apkalą, t. y. ir uodegą), tvirtinimu prie atvarto (nėra

3 pav. Ažūrinis antrosios atmainos paukščio pavidalo apkalas iš Obelių kabo Nr. 144. *K. Vainoro nuotr.*

Fig. 3. Openwork bird-shaped plating of the second variant from Obeliai grave No. 144.

4 pav. Ažūrinis trečiosios atmainos paukščio pavidalo apkalas iš Kriemalos kapo Nr. 3. *K. Vainoro nuotr.*

Fig. 4. Openwork bird-shaped plating of the third variant from Kriemala grave No. 3.

penkių kniedžių, apkalas keliose vietose per ažūrą perjuostas odinėmis juostelėmis, jos surištos kitoje atvarto pusėje – tai gerai matosi uodegos vietoje – (3 pav.) ir užsegimu (panaudotas kitas užsegimo tipas: kabliukas ir ovalo formos plokštelė su „rakto“ skylutės formos išpjova). Vienas toks apkalas rastas suardytame Obelių kape Nr. 144, jo dydis – 6x3,6 cm (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, pav. 101:1), kitas – Raguvoje (Kulikauskienė, Rimantienė, 1966, pav. 270), o trečias – Dvarčėnų (Karnačicha) kapinyne (Szukiewicz, 1902, p. 44, lent. I:2; Kviatkovskaja, 1998, pav. 48:2).

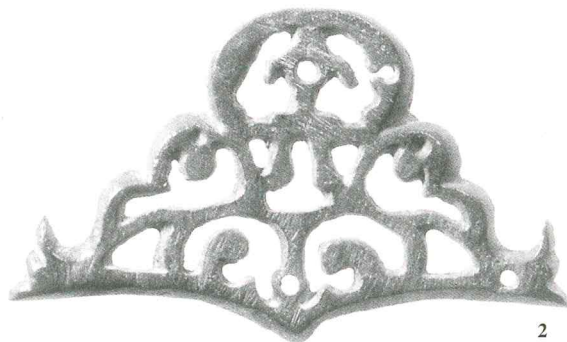
Trečiosios atmainos apkalai išlieti vienoje formoje ir visų ažūrinis dekoras bei dydis (6,5x4,1 cm) – vienodas, jų užsegimas – toks pat, kaip ir antrosios

atmainos apkalų. Šie apkalai pritvirtinti prie atvarto užlenktomis vinutėmis (4 pav.). Šios atmainos apkalų rasta Diktarių kapuose Nr. 36, 87 (Urbanavičienė, 1995b, p. 184, 190–191, 197–198, pav. 36¹), Kriemalos kape Nr. 3 (Tautavičienė, 1961š) ir atsitiktinai Geniakalnio kapinyne (Ribokas, Zabiela, 2000, p. 313, pav. 29:29).

Ketvirtosios atmainos apkalai išlieti vienoje formoje, jų ažūrinis dekoras ir dydis (7,5x4,5 cm) identiški (5:1–2pav.). Pritvirtinimas prie atvarto (vinutėmis ir odinėmis juostelėmis) ir užsegimas yra toks pat, kaip ir antrosios bei trečiosios atmainos apkalų. Šios atmainos apkalų rasta Liepiniškių kape Nr. 69 (Urbanavičius,

1

2

5 pav. Ažūriniai ketvirtosios atmainos paukščio pavidalo apkalai iš Liepiniškių kapo Nr. 69 (1) ir Pribitkos kapo Nr. 53 (2). *K. Vainoro nuotr.*

Fig. 5. Openwork bird-shaped platings of the fourth variant from Liepiniškiai grave No. 69 (1) and Pribitka grave No. 53 (2).

¹ Žiūrint į kape Nr. 36 surastų kapšelio odos liekanų ir apkalų padarytą rekonstrukciją (36 pav.), matyti, jog yra klaida: apverstas paukščio pavidalo apkalas, nors jis atvarte visada tvirtinamas sparnais į apačią, uodega – į viršų.

1974 a, pav. 3:12, p. 81²), Pribitkos kape Nr. 53 (Merkevičius, 1984, p. 128–130), Rumšiškių kape Nr. 154 (Urbanavičius, 1970, pav. 44) bei atsitiktinai – Jenčių ir Narkūnų kapinyuose (Volkaitė-Kulikauskienė, Luchtanas, 1979, p. 108, pav. 6:4–5³). Narkūnuose aptiktame apkale gerai matyti, kaip ir kur buvo tvirtinamas užsegimo kabliukas: metalinė juostelė su kabliuku dviem kniedėmis pro atvarto odą vertikaliai pritvirtinama prie apkalo ties uodega ir prie paukščio galvos.

Ažūrinių paukščio pavidalo apkalų chronologiją nusako į kapšelius įdėtos monetos. Visos jos – vadina mieji lietuviškieji pinigėliai (toliau – LDK). Obelių kape Nr. 144 rastas I tipo (av. – ietigalis ir kryžius, rev. – įrašas „ПЕЧАТЪ“), Kriemalos kape Nr. 3 – II tipo (av. – ietigalis ir kryžius, rev. – „Gedimino stulpai“ arba „stiebų vartai“) ir Diktarų kape Nr. 87 – III tipo (av. – vyttis, rev. – „Gedimino stulpai“) LDK pinigėliai. Remiantis šiomis monetomis, tokių apkalų chronologija – XIV a. 10 dešimtmetis–XV a. 1–2 dešimtmetis.

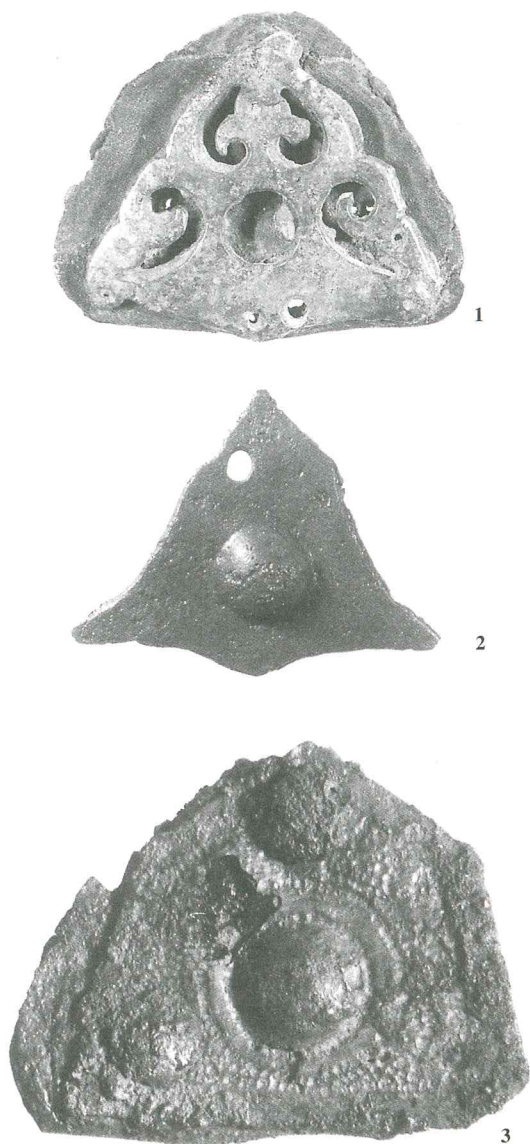
Stilizuoti paukščio pavidalo apkalai. Visi jie – skirtingos formos, dydžio ir dekoru, bet juos sieja viena bendra detalė – pusrutulius apkalo centre. Vieni šios grupės apkalai dar išlaikę paukščio formą, o kitiems – suteikta trikampio forma. Kuršų kape Nr. 38 rastas apkalas mažiausiai stilizuotas, jame nesunkiai įžiūrima paukščio forma su sparnais, galva ir uodega. Apkale yra ažūrinis dekoras, centre – pusrutulius, jo dydis – 5,1x4,3 cm (Svetikas, 1997b, pav. 3:1). Panašūs apkalai rasti Daugirdavoje (pav. 6:1; Dowgird, 1909, p. 363⁴; Kulikauskienė, Rimantienė, 1958, pav. 598) ir Olean droje (LNM AR 420:2). Narkūnų kapo Nr. 6 apkalas gana ryškiai stilizuotas, nors ir jame įžiūrimi sparnai, galva ir uodega (6:2 pav.). Jo centre – pusrutulius, nėra jokio dekoru, dydis – 4,7x3,6 cm (Volkaitė-Kulikauskienė, Luchtanas, 1979, pav. 6:1, p. 108). Forma, kom-

pozicija ir pagaminimo būdu išsiskiria Pribitkos kapo 15 apkalas (Merkevičius, 1982, p. 94–97). Jis – penkiakampis, pagamintas iš dviejų geležinių plokštelių, ant išorinės pritvirtinta žalvarinė plona skardelė, kurios centre pusrutulius, o aplink jį – trys koncentriniai apskritimai (jų linijos iš smulkių iškilų taškelių), ir už paskutiniojo apskritimo dar – trys pusrutuliai, sudarantys trikampį (6:3 pav.). Vienas gerai išsilaikęs kapšelis su šios grupės apkalu 1998 m. rastas vyro kape Nr. 60 kasinėjant Vilniaus pranciškonų bažnyčią (7 pav.). Tai viena iš trijų XIV a. pabaigos–XV a. pranciškonų bažnyčių Vilniuje. Šis radinys įtikinamai parodo, kad odiniai kapšeliai su simboliniais apkalais turėjo tiesioginį ryšį su pranciškonais. Paties kapšelio aukštis yra 19 cm, o plotis – 20 cm. Kapšelis turi du atvartus – išorinį ir mažesnį vidinį. Pagal A. Vaicekuską, „piniginės centre, išorinėje pusėje, išlikęs stilizuotas paukščio pavidalo apkalas išoriniam atvartui prisegti. Apkalas trikampis, 5x5x5 cm dydžio, su paausavimo žymėmis, ornamentuotas. Centre išlikęs apie 2 cm skersmens korozijos pažeistas kauburėlis–pusrutulis. Aplink jį įrėžtas 3 cm skersmens dekoratyvinis apskritimas, puoštas nuo sagtelės segamosios dalies einančiais 0,5 cm ilgio trikampaiais spinduliais – tai saulės simbolis. Apkalo kampai profiliuoti, su atsikišusiais spurgeliais, puošti įmuštais apie 2 mm skersmens apskritimais (po keturis kiekviename kampe). Apkalas prie piniginės pritvirtintas keturiomis kniedėmis – po vieną trijuose kampuose ir viena apkalo apačioje“ (Vaicekuskas, 2000š). Matyt, prie šios grupės apkalų galima būtų priskirti ir dar vieną apkalą, kuris kartu su odinio kapšelio liekanomis rastas Didžiajame Naugarde (Гайдук, 1992, c. 184, рис. 92). Pagal formą ir dekorą jis panašus į stilizuotą paukščio pavidalo apkalą, tačiau pagamintas iš dviejų plokštelių, panašiai, kaip plokštelinis

² Klaidinga kapšelio rekonstrukcija (8 pav.), kuri padaryta pagal kelių skirtingų tipų (tarpusavyje jie niekada nekoreliuoja) ir laikotarpių kapšelių apkalus. Rekonstrukcijoje panaudoti du simboliniai apkalai (vienas – ažūrinis paukščio pavidalo, kuris pavaizduotas atvirksčiai, t. y. sparnais į viršų, o kitas – apskritas su penkiomis ataugėlėmis ir liūto simboliu centre), net trys kilpiniai apkalai (vienas horizontalus – jis koreliuoja su paukščio pavidalo ir rozetinėmis su Kristaus monograma apkalais, bet niekada nerandamas su kitais simboliniais apkalais; du – kryžiaus formos, kurie koreliuoja su apskritais penkių ataugelių apkalais, bet niekada nerandami su paukščio pavidalo ir rozetinėmis su Kristaus monograma apkalais), kurie tvirtinami kapšelio viršuje ir skirti dirželiams prikabinti kapšelį prie juostos ar diržo, bei du kapšelio apačios kampus papuošiantys trikampiai apkalai (analogiški rasti Kejėnų kapinyne (Raseinių r.) kape Nr. 70 kartu su apskritu apkalu su penkiomis ataugėlėmis).

³ Autorių nuomone, „tai daugiakampis ažūrinis apkaustas, viršutinėje dalyje iš dviejų šonų puoštas žirgų galvutėmis, ažūrinė dalis sudaro zoomorfinį raštą“.

⁴ T. Daugirdas rašo „kad iš Dubysos plaunamo kranto ištraukęs mažą odinį maišelį (kapšelį) su bronziniu papuošalu. Šalia gulėję du karoliukai: vienas bronzinis, kitas stiklinis, – kurie galbūt buvo pritvirtinti virvelės arba odinio dirželio gale ir priklausė prie kapšelio užtraukimo. Kapšelio viduje buvo skiltuvai ir du dideli Vaclovo III Prahos grašiai, t. y. iš 1305–1306 m. Mums atrodo, kad dėl grašių priklausomumo bus padaryta klaida – greičiausiai tai buvo Vaclovo IV pinigai.“

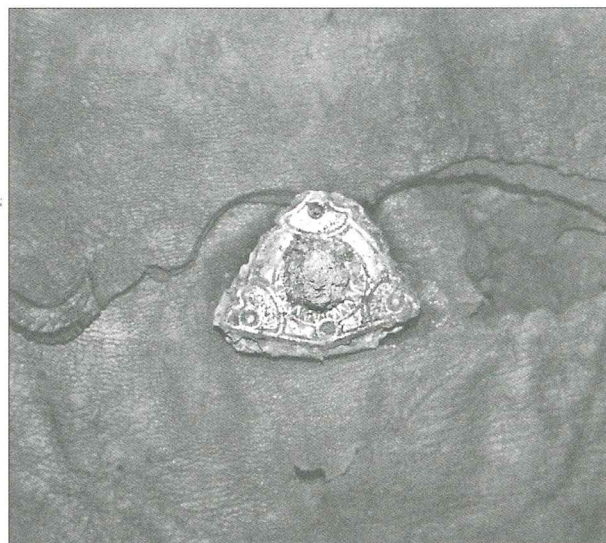

6 pav. Stilizuoti paukščio pavidalo apkalai: 1 – Daugirdava, 2 – Narkūnų kapas Nr. 6, 3 – Pribitkos kapas Nr. 15.

1 – R. Mičiūno nuotr., 2–3 K. Vainoro nuotr.

Fig. 6. Stylized bird-shaped platings: 1 – Daugirdava, 2 – Narkūnai grave No. 6, 3 – Pribitka grave No. 15.

paukščio pavidalo apkalas. Jo išorinės plokštelės viršuje yra tarpelis su užsegimo strypeliu. Ši plokštelė kniedėmis per kapšelio atvarto odą sujungta su kita plokšte, kurios centre yra stačiakampė horizontali išpjova.

7 pav. Stilizuotas paukščio pavidalo apkalas iš Vilniaus pranciškonų bažnyčios kapo Nr. 60. A. Vaicekausko nuotr.
Fig. 7. Stylized bird-shaped plating from grave No. 60 of the Vilnius Franciscans Church.

Sudėtingesnis šių apkalų chronologijos klausimas, kadangi kartu su jais nerasta monetų. Vertas dėmesio dalykas, kad net trys šios grupės apkalai rasti Žemaičių vyskupijoje, o tai rodo, jog jie čia galėjo pasirodyti ne anksčiau kaip XV a. 2 dešimtmečio pabaigoje. Tačiau pagal koreliaciją su kitais daiktais, randamais kapuose, jie negali būti ankstesni negu ažuviniai paukščio pavidalo apkalai (datuojami XIV a. 10 dešimtmečiu–XV a. 1–2 dešimtmečiu). Matyt, jų chronologija – XV a. 3–4 dešimtmetis.

Simboliai paukščio pavidalo apkaluose. Plokšteliniai paukščio pavidalo apkalai susideda iš dviejų simbolių dalių – tai besileidžiantis žemyn paukštis (išlikusiose kapšelių atvartų dalyse plačiausia apkalų vieta – galva ir sparnai – pritvirtinta prie atvarto pakraščio)⁵ ir išryškintos penkių kniedžių galvutės (dvi uodegoje, po vieną – sparnų galuose ir viena – ties galva). Dekorą apkalų paviršiuje greičiausiai vaizduoja paukščio plunksnas. Dar viena svarbi detalė: apkalų paviršius padengtas baltu metalu – šitaip pavaizduotas **baltas** paukštis. Tokia kompozicija išliko ir 1-osios atmainos ažuviniam paukščio pavidalo apkale. Kituose apkalų variantuose penkių kniedžių galvutės beveik nepastebimos arba jų yra mažiau.

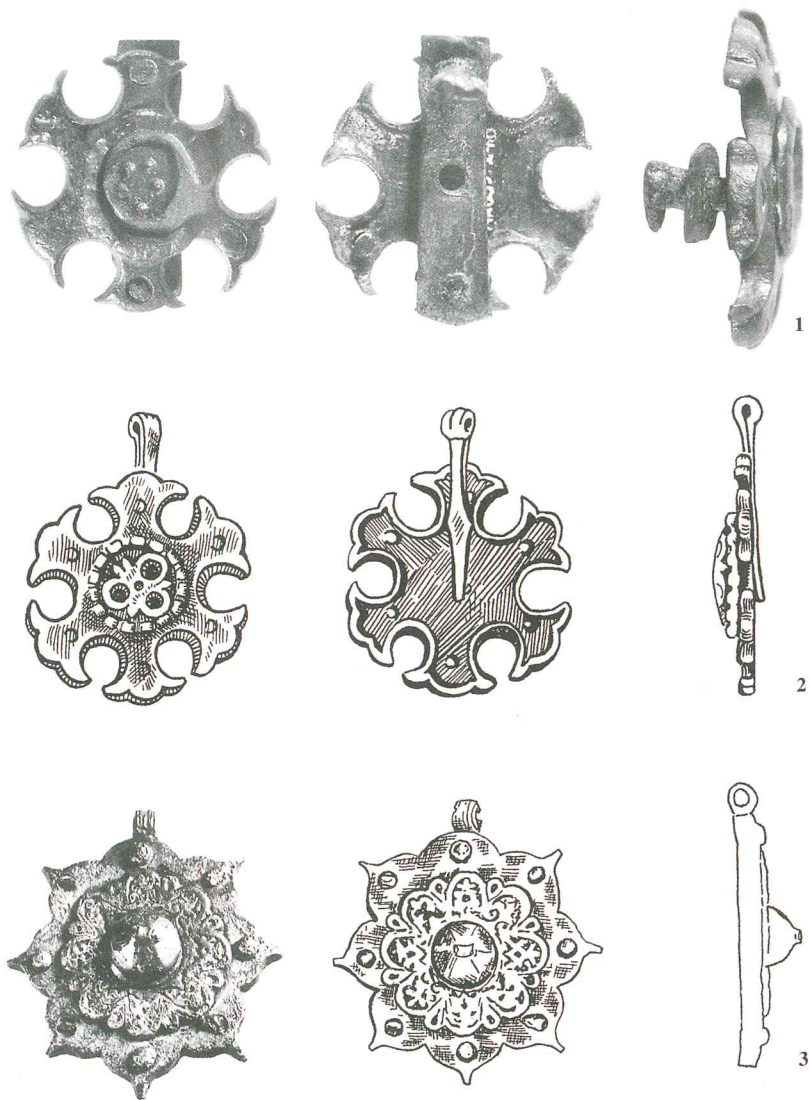
⁵ Kapšelių atvartų dalys, kuriose plačiausia apkalų vieta (galva ir sparnai) pritvirtinta prie atvarto pakraščio, surastos: Kriemalos kape Nr. 3; Obelių kapuose Nr. 60, 83, 107, 142, 144; Rumšiškių kape Nr. 154.

Stilizuotų paukščio pavidalo apkalų kompozicija taip pat susideda iš dviejų dalių: imituojamoji paukščio forma ir dominuojanti kompozicijos dalis – pusrutulius. Pribitkos kapo Nr. 15 apkale aplink centre esantį didįjį pusrutulį pavaizduoti trys koncentriniai apskritimai, kurių linijos išmuštos smulkiais taškeliais, o už išorinio apskritimo yra dar trys pusrutuliai, sudarantys trikampį.

Krikščioniškojoje simbolikoje baltu paukščiu yra vaizduojamas balandis, kuris simbolizuoja Kristų, Šventąją Dvasią, naujakikštą, išgelbėtą sielą, tyrumą ir kt. Nemažai teologijos komentatorių balandį laiko Kristaus simboliu. Nekanoniniuose krikščionių raštuose (apokrifuose) ir legendose bemaž visados apeliuojamuose į liaudies tikėjimą, taip pat kalbama apie Kristų–Balandį. Tačiau dažniausiai balandis simbolizuoja Šventąją Dvasią, nes, pasak evangelijų, po Jėzaus krikšto, kai jis „meldėsi, atsivėrė dangus ir Šventoji Dvasia kūnišku pavidalu nusileido ant jo tarsi balandis, o balsas iš dangaus prabilo: „Tu mano mylimasis Sūnus, tavimi aš gėriusi“ (Lk 3, 21–22). Dar balandis simbolizuoja Bažnyčią. Sidabriniai balandžio sparnai reiškia amžinąją galybę, o skrendantis balandis – Šventosios Dvasios apsimėšimą (Forstner, 1990, p. 228–232; Бидерманн, 1996, с. 57–58; Купер, 1995, с. 58–59; Becker, 1995, p. 33; KIZ, 1997, p. 44–45). Iš daugelio balandžio simbolių reikšmių paukščio pavidalo apkalams, matyt, artimiausia būtų Kristaus–Balandžio, nes apkaluose esančios penkių kniedžių galvutės, atrodo, simbolizavusios penkis Kristaus žaizdas (Купер, 1995, с. 377).

Sudėtinga nustatyti stilizuotose paukščio pavidalo apkaluose pavaizduoto pusrutulio simbolinę reikšmę. Čia pusrutulius gali būti siejamas su kupolu (skliautu), kuris simbolizuoja dangaus skliautą,

arba apskritimu – Visuotinės Bažnyčios, Dievo simboliu. Apkalo, rasto Pribitkos kape Nr. 15, siužeto reikšmė, matyt, tokia: centrinis pusrutulius simbolizuoja Dievą, trys koncentriniai apskritimai aplink jį – pirmaradij Dievo kūrinį – pasaulį, o trys pusrutuliai, sudarantys trikampį, – Švenčiausiąją Trejybę (Бидерманн, 1996, с. 136–137).

8 pav. Rozetiniai apkalai: 1 – I tipo pirmojo varianto apkalas iš Diktarių kapo Nr. 83, 2 – I tipo antrojo varianto apkalas iš Obelių kapo Nr. 139 (piešinys iš: Urbanavičius, Urbanavičiėnė, 1988, pav. 99:5), 3 – II tipo apkalas iš Riklikų pilkapijo Nr. 2, kapo Nr. 10. A. Ruzienės pieš., K. Vainoro nuotr.

Fig. 8. Rosette platings: 1 – plating of the first variant of type I from Diktariai grave No. 83, 2 – plating of the second variant of type I from Obeliai grave 139 (the picture from: Urbanavičius, Urbanavičiėnė, 1988, picture 99:5), 3 – plating of type II from Riklikai barrow No. 2, grave No. 10.

Rozetiniai apkalai. Šios grupės apkalus skiriame į tris tipus.

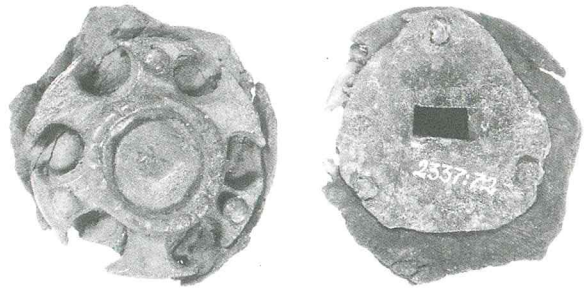
I tipo rozetiniai apkalai sukomponuoti iš graikiškų raidžių *I* ir *X* (aukštis per 4 cm), o galai užbaigti stilizuota lelija. Pagal užsegimo būdą ir simbolius centre skiriami trys šio tipo variantai.

Pirmojo varianto apkalų centre yra iškilus apskritimas su tarpeliu, o jo viduryje – apskrita plokštelė su įmuštomis penkiomis duobutėmis. Per vertikaliąją *I* kniedėmis pritvirtinta juostelė su užsegimo kabliuku, kurios vieta – kapšelio atvarto vidinė pusė (8:1 pav.). Tai toks pat užsegimo būdas kaip ir dalies ažūrinių bei stilizuotų paukščio pavidalo apkalų (Diktarų kape Nr. 83 rasta užsegimo plokštelė su „rakto“ skylutės formos išpjova). Šio varianto apkalų rasta Diktarų kape Nr. 83 (Urbanavičienė, 1995b, pav. 38:1), Kernavės bažnyčios šventoriuje (Jankauskas, 1990š, radinių sąrašo Nr. 59) ir Raguvoje (Kulikauskienė, Rimantienė, 1966, pav. 272; Steponaitis, 2001, pav. 5:7). Be to, jų rasta dabartinės Baltarusijos teritorijos dalyje, kuri įėjo į LDK Vilniaus vyskupiją: Lankiškių kape Nr. 30 (Szu-kiewicz, 1921, pav. 12, p. 57), Turijsko piliakalnyje (Зверуго, 1989, рис. 40:16; АНБ, 1993, с. 619) ir Ven-zovščynos (Gončarychos) kapinyne (Kviatkovskaja, 1998, pav. 48:1).

Antrojo varianto rastas tik vienas apkalas Obelių kape 139 (8:2 pav.). Nuo pirmojo varianto apkalų jis skiriasi dviem požymiais: a) vietoje užsegimo – išorinėje apkalo pusėje pritvirtintas strypelis su ašele; b) apkalo centre uždaras apskritimas, jo viduryje – trilapis. Apkalo skersmuo apie 4,5 cm (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, pav. 99:5, p. 60).

Trečiojo varianto apkalai savo tvirtinimu prie kapšelio panašūs į plokštelinius ir ažūrinį pirmosios atmainos paukščio pavidalo apkalą. Jie kniedėmis per kapšelio atvarto odą sujungti su apskrita plokštele, kurios centre yra stačiakampė horizontali išpjova (9 pav.). Tačiau nei viename iki šiol rastame apkale nebuvo užsegimo strypelio. Šių apkalų centre yra uždaras spurgelių apskritimas, o jo viduryje – plokštelė, kurioje pavaizduotas liūtas. Šio žvėries atvaizdas matyti Kri-veikiškio (Kernavės) kapinyne atsitiktinai rastame apkale (Vėlius, 1994š, radinių sąrašo Nr. 203), tačiau neįžiūrimas apkale iš Šulaičių kapo Nr. 14-I (Rickevičiūtė, 1986, p. 97). Liūtai matyti ir visuose Didžiajame Novgorode rastuose apkaluose (Гайдукон, 1992, с. 182–183, рис. 91 А–В; Седова, 1981, рис. 64:10).

Kai kurių *I* tipo rozetinių apkalų negalėjome priskirti prie konkretaus varianto, kadangi neturėjome duomenų ir negalėjome nustatyti jų užsegimo arba tvirtinimo būdo ir simbolio. Tokie apkalai rasti Sarių kape

9 pav. Rozetinis *I* tipo trečiojo varianto apkalas iš Šulaičių kapo Nr. 14–I. *R. Mičiūno nuotr.*

Fig. 9. Rosette plating of the third variant of type *I* from Dulaičiai grave No. 14–I.

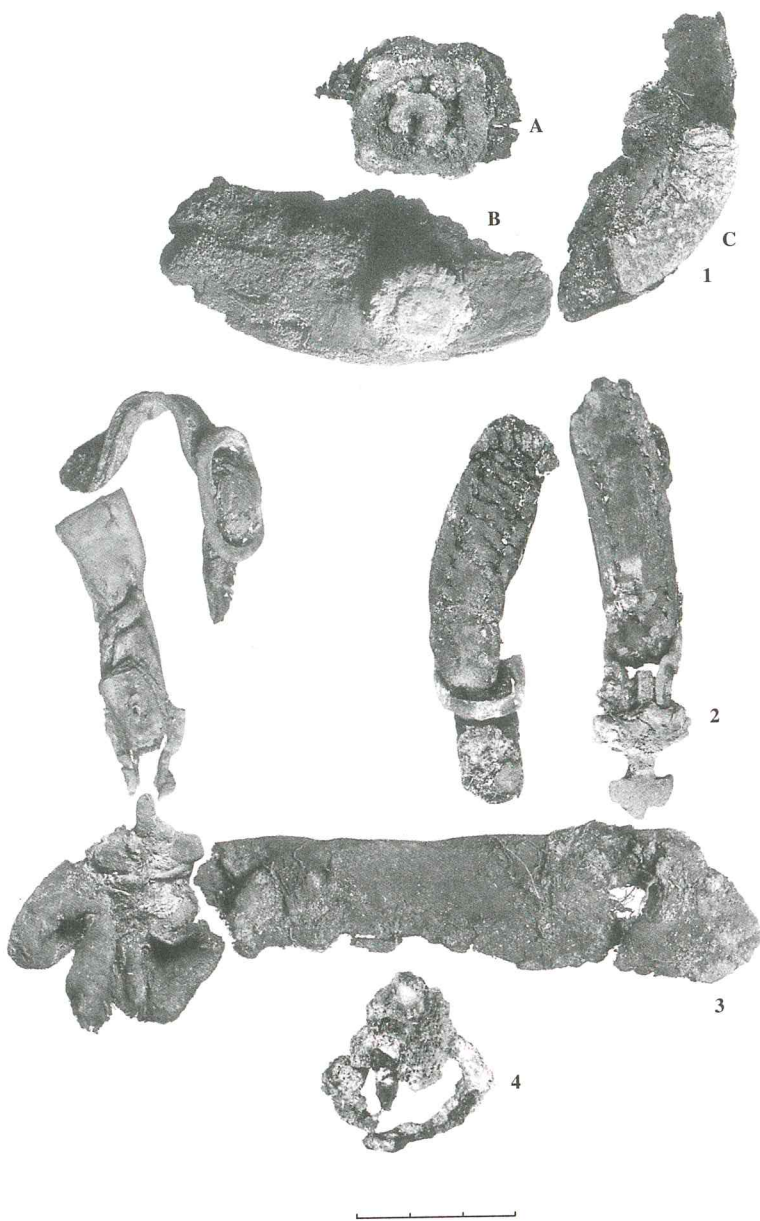
Nr. 17 (Kuncienė, 1979, pav. 15:8, p. 95, 98) ir Ven-zovščynos (Borok) kape 6 – perkasa 5 (Kviatkovskaja, 1998, pav. 48:4; nuotr. 40).

II tipo rozetinis apkalas rastas Riklikų pilkapyje Nr. 2, kape Nr. 10 (Tautavičius, 1970, p. 60). Tai aštuonlapė rozetė, kurios centre – gėlės žiedas, dekoruotas filigrano technika, o jo viduryje – kūgio formos iškilimas (8:3 pav.). Rozetės viršuje yra ašelė. Apkalo dydis – 4,9x5,2 cm, storis 0,5 cm, ties kūgeliu – 1,4 cm.

Pirmųjų dviejų rozetinių apkalų tipų chronologiją nusako Diktarų kape Nr. 83 rastas Čekijos karaliaus Vaco IV (1378–1419) Prahos grašis (Aleksiejūnas, 1995, p. 18). Taigi sąlyginė tokių apkalų chronologija gali būti gana plati – XIV a. 10 dešimtmetis–XV a. 1–3 dešimtmetis.

III tipo rozetiniai apkalai padaryti iš nedidelės 1,8–2 cm skersmens apskritos plokštelės, kurios kraštai – karpoti, o centre yra iškilus apskritimas. Jų centre, kaip ir apskrituose apkaluose su penkiomis ataugėlėmis, yra strypelis nugarinėje pusėje, kuriuo kapšelio atvartas buvo užsegamas su kitu apkalu (tai – apskritas apkalas su keturiomis ataugėlėmis ir apatine laužyta linija, iš kurios į kairę pusę eina išlenktas kablys) pritvirtintu prie kapšelio krepšio. Tokių apkalų rasta Alytaus kapuose Nr. 149 (10 pav.), 334, 710 (11 pav.) ir du – atsitiktinai perkasoje Nr. 84 (12 pav.), Juškėnų kape Nr. 1 (Tautavičius, Urbanavičius, 1977–1978š, pav.), Plaučiškių pilkapio IV kape Nr. 8 (13 pav.), Ruklių kapuose Nr. 100 (Satkūnaitė, 1998, p. 32–37, pav. 1–10), 102 (Ribokas, 1996, p. 148, pav. 20; Satkūnaitė, Vedrickienė, 1998, p. 315–319, pav. 146–147), 125, Rumšiškių kape Nr. 207 (14:3 pav.) ir Skrebinų kape Nr. 101 (15:2 pav.).

Pagal kapuose rastas Aleksandro ir Žygimanto Augusto monetas rozetinių *III* tipo apkalų chronologija – XVI a. I–III ketvirtis.

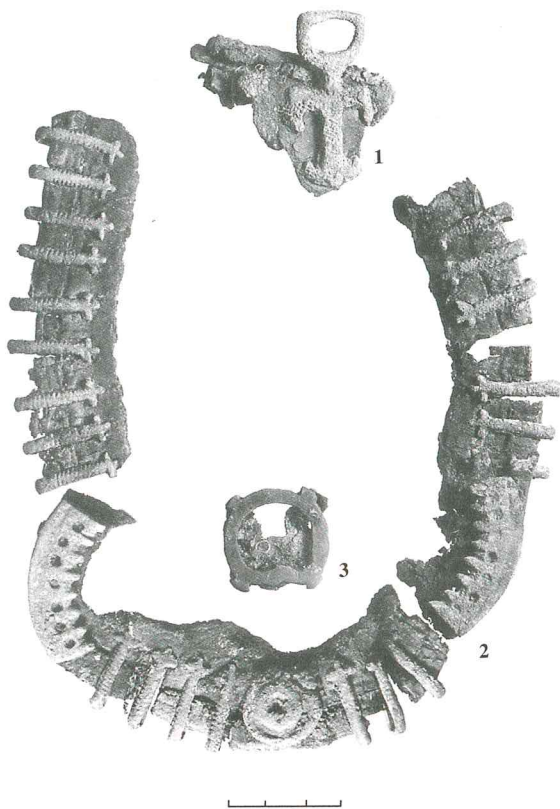
10 pav. Alytaus kapo Nr. 149 radiniai: 1 – odinio kapšelio fragmentai (A – ažūrinis apkalas su kabliu centre, B – rozetinis III tipo apkalas, C – atvarto kampo apačioje pritvirtintas užapvalintas apkalas iš žalvario plokštelės, vidiniame krašte – septyni dantukai), 2 – odiniai dirželiai su II tipo antrojo varianto apkaliukais ir kilpinėmis grandelėmis bei dvinarėmis sagtelėmis, 3 – odinio vienasluoksniu dėklo viršus, 4 – geležinė ovali sagtelė, aplipusi derva, mediena, o prie šių medžiagų prilipęs audeklo fragmentas. *Autoriaus nuotr.*

Fig. 10. Finds from Alytus grave No. 149: 1 – fragments of leather pouch (A – openwork plating with hook in the centre, B – rosette plating of type III, C – rounded plating from brass plate attached to the bottom of lapel corner (with seven teeth on inner edge)), 2 – leather straps with small platings of the second variant of type II and small looped chains and small binary buckles, 3 – top of one-layered wallet, 4 – iron oval buckle, tarred, with wooden debris and with textile fragment attached on top.

Simboliai rozetiniuose apkaluose. Rozetinių apkalų kompozicija – įvairesnė. I tipo apkalus sieja tai, kad jie sukomponuoti iš graikiškų raidžių *I* ir *X*, kurių galai užbaigti stilizuotomis lelijomis. Šio tipo apkalai skiriasi centre pavaizduotomis detalėmis: pirmojo varianto apkaluose yra iškilus apskritimas su tarpeliu, o jo viduryje – apskrita plokštelė su įmuštomis penkiomis duobutėmis. Antrojo varianto apkalė – uždaras apskritimas ir jo viduryje trilapis, o trečiojo – liūtas. Riklikų pilkapio Nr. 2 kape Nr. 10 rasto II tipo rozetinio apkalo kompozicija paprasta, bet pats dirbinytis tiek meniškai, tiek techniškai atliktas puikiai. Tai aštuonlapė rozetė, kurios centre – žiedas, dekoruotas filigrano technika, o jo viduryje yra kūgio formos iškilimas.

I tipo rozetiniuose apkaluose yra pavaizduota Kristaus monograma (kristograma), sudaryta iš graikiškų Jėzaus Kristaus vardų pirmųjų raidžių – *I* ir *X*. Tokia monograma dar vadinama „žvaigždine“ (Forstner, 1990, p. 34–35). Heraldinės trilapės lelijos monogramos galuose, matyt, simbolizuoja Švč. Trejybę, nors gali simbolizuoti ir Kristų, nes „Jo kūnas buvo vis dėlto laisvas nuo bet kokios dėmės, dėl to panašus į leliją“ (ibid., p. 188). I tipo apkalų centre esantis apskritimas su tarpeliu ir uždaras apskritimas (jie puošti skersinėmis įkartomis, vaizduojančiomis spindulius) – tai nimbas ir aureolė – dieviškumo simboliai. I tipo pirmojo varianto apkaluose esančioje ovalioje plokštelėje įmuštos penkios duobutės – tai penkių Jėzaus žaizdų (stigmų) simbolis. Visai kitaip tas pats simbolis pavaizduotas antrojo varianto apkalė. Čia trilapio (simbolizuoja Švč. Trejybę) kampuose yra keturios ataugėlės: dvi – viename kampe (pėdų stigos) ir po vieną – dviejuose kampuose (delnų stigos). Penktoji stigma (šono) pavaizduota taškeliu trilapio centre.

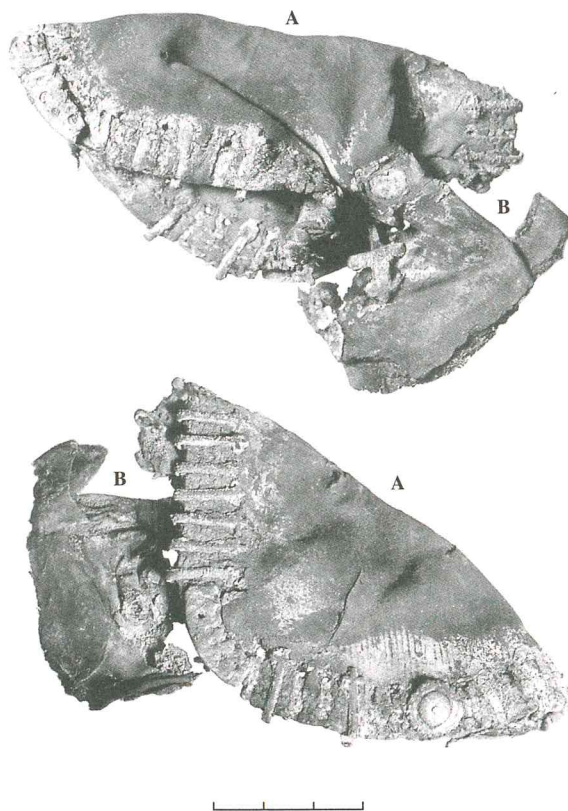
11 pav. Alytaus kapo Nr. 710 radiniai: 1 – kryžinis kilpinis I tipo antrojo varianto apkaliukas, 2 – kapšelio atvarto fragmentai su įvairiais apkalais, 3 – ažūrinis apkalas su kabliu centre. *Autoriaus nuotr.*

Fig. 11. Finds from Alytus grave No. 710: 1 – small cross-like looped plating of the second variant of type I, 2 – fragments of pouch lapel with various platings, 3 – openwork plating with hook in the centre.

II tipo apkalas – tai gotikinio stiliaus rozetė. Joje – aštuoni taurėlapiai, aštuoni vainiklapiai, aštuoni spygliai (tarp vainiklapių ir galbūt taurėlapių galuose) ir piestelė. Krikščioniškojoje simbolikoje skaičius aštuoni reiškia „pirmą savaitės dieną“ po septynių, t.y. dieną, kada Kristus prisikėlė (ibid., p. 48–50). Rožė krikščioniškoje simbolikoje turi daug reikšmių. Raudona rožė primena pralietą kraują ir Kristaus žaizdas, be to, simbolizuoja dubenį, į kurį buvo surinktas šventasis kraujas. Dėl simbolinio ryšio su Kristaus krauju kartu simbolizuoja ir mistinį prisikėlimą. Kadangi rožė viduramžiais buvo nekaltybės atributas, ji – ir Marijos simbolis. Be to, raudona rožė apskritai simbolizuoja Dievo meilę (Becker, 1995, p. 215; Forstner, 1990, p. 119, 191–193). Matyt, II tipo apkalas aštuonlapė rožė yra Kristaus prisikėlimo simbolis. Be abejo, rozetė III tipo apkaluose turėjo tą pačią reikšmę.

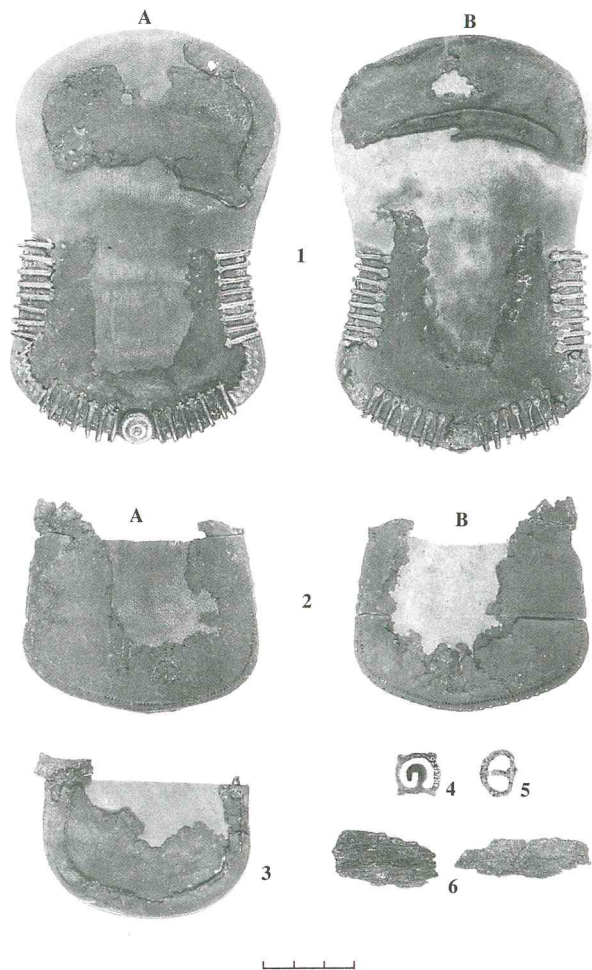
Šioje vietoje neaptariame I tipo trečiojo varianto apkaluose esančio liūto simbolio, nes tai bus aprašyta toliau nagrinėjant apskritus apkalus su penkiomis ataugėlėmis.

Apskriti apkalai su penkiomis ataugėlėmis yra lietiniai. Didesnės jų dalies apskritimo skersmuo yra 2,5 cm, keletas – 2 cm, po vieną – 2,8 ir 4 cm. Ataugėlių trikampė viršūnė dydis – nuo 0,5x0,5 cm iki 0,3x0,4 cm. Šių apkalų vidinėje pusėje yra kniedės, kuriomis jie buvo tvirtinami prie kapšelio. Keturi kampinės ataugėlės sudaro X formą. Visų apkalų apskritimo apačioje, vienoje linijoje su viršutine ataugėle, matyti dar viena kniedė arba skylutė, rodanti jos buvimą. Tokia kniede arba strypeliu kapšelio atvartas buvo užsegamas su kitu apkalu (stačiakampis su keturiomis ataugėlėmis ir apatine laužyta linija, iš kurios į kairę pusę eina išlenktas kablys), pritvirtintu prie kapšelio krepšio. Svarbiausias apkalas akcentas – centre esantis simbolis. Apie metalo (galbūt ir kelių metalų) tipą, deja, pasakyti

12 pav. Alytaus kapinynas, perkasa Nr. 84: Kapšelis iš suardyto kapo: A – atvartas, B – krepšys. *Autoriaus nuotr.*

Fig. 12. Alytus cemetery, trench No. 84: pouch from the destroyed grave: A – lapel, B – container.

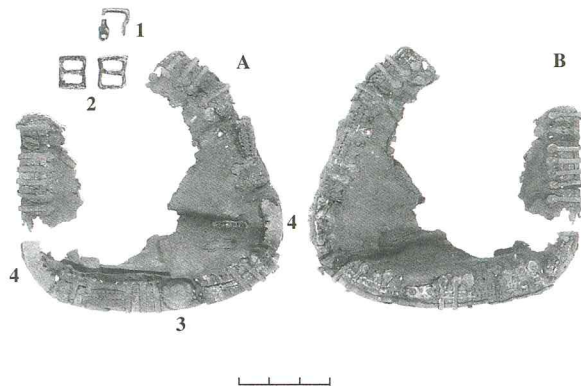

13 pav. Plaučiškių kapo Nr. 8 (pilkapyje IV) odinis kapšelis ir vaškuotos lentelės fragmentai: 1 – atvartas ir nugarinė pusė (A – išorinė pusė, B – vidinė pusė), 2 – krepšys, 3 – nugarinė krepšio pusė, 4 – ažuvinis apkalas su kabliu centre, 5 – geležinė sagtelė, 6 – vaškuotos lentelės fragmentai.

R. Mičiūno nuotraukos.

Fig. 13. Plaučiškiai grave No. 8 (in barrow IV): leather pouch and fragments of waxed plate: 1 – lapel and backside (A – external side, B – inner side), 2 – container, 3 – backside of container, 4 – openwork plating with hook in the centre, 5 – small iron buckle, 6 – fragments of waxed plate.

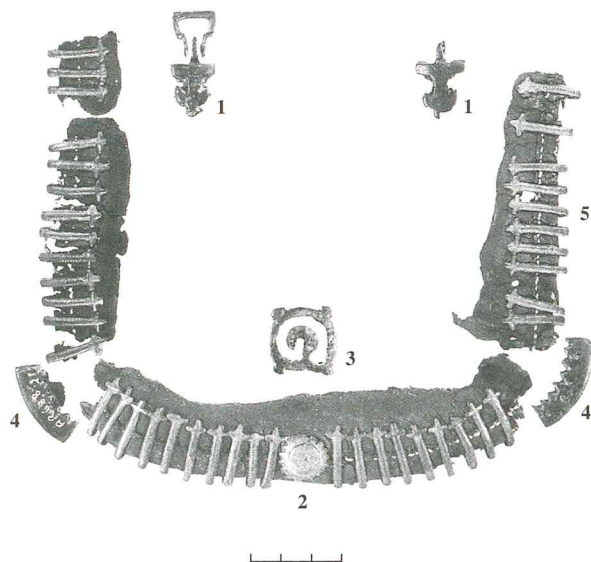
nieko konkretaus negalime. Visi šie apkalai nenuvalyti, o juos dengia gana storas žalios patinos sluoksnis. Tokių apkalų rasta Alytaus kapuose Nr. 71 (16 pav.), 185, 929 (17 pav.) ir 1 atsitiktinai perkasoje Nr. 64, Bečių kape Nr. 35 (Zabiela, 1995a, pav. 26:10, p. 345, 354), Jakštaičių kape Nr. 185 (18 pav.) (Urbanavičius, 1979, p. 148), Karmėlavos kapuose Nr. 158 (Rickevičiūtė, 2001, pav. 5), 170 (ibid., pav. 12), 173 (ibid., pav. 15), Kejėnų kape Nr. 70 (19 pav.), Pakalniškių

14 pav. Kapšelio atvarto fragmentai iš Rumšiškės kapo Nr. 207 (A – išorinė pusė, B – vidinė pusė): 1 – kilpinė grandelė, 2 – žalvarinės dvinarės sagtelės, 3 – rozetinis III tipo apkalas, 4 – apkalai iš užapvalintos plokštelės.

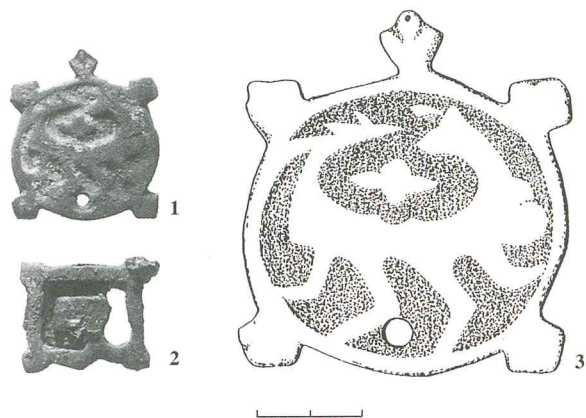
R. Mičiūno nuotraukos.

Fig. 14. Fragments of pouch lapel from Rumšiškės grave No. 207 (A – external side, B – inner side): 1 – small looped chain, 2 – small brass binary buckles, 3 – rosette plating of type III, 4 – platings from rounded plate.

15 pav. Kapšelio atvarto fragmentai iš Skrebinų kapo Nr. 101: 1 – kilpinė grandelė ir kryžiniai II tipo antrojo varianto apkalai, 2 – rozetinis III tipo apkalas, 3 – ažuvinis apkalas su kabliu centre, 4 – apkalai iš užapvalintos plokštelės, 5 – atvarto kraštus sutvirtinantys II tipo apkaliukai. *R. Mičiūno nuotraukos.*

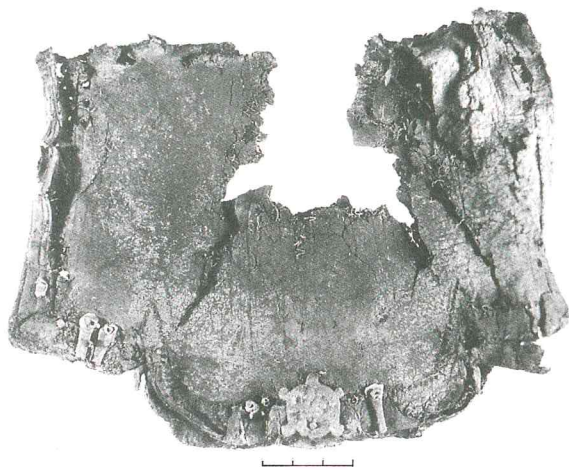
Fig. 15. Fragments of pouch lapel from Skrebinai grave No. 101: 1 – small looped chain and cross-like platings of the second variant of type II, 2 – rosette plating of type III, 3 – openwork plating with hook in the centre, 4 – platings from rounded plate, 5 – small platings of type II for fastening of lapel edges.

16 pav. Apskritas apkalas su penkiomis ataugėlėmis (1, 3) ir ažuvinis apkalas su kabliu centre (2) iš Alytaus kapo Nr. 71. *Autoriaus nuotr.*

Fig. 16. Round plating with five small sprouts (1, 3) and open-work plating with hook in the centre (2) from Alytus grave No. 71.

kape Nr. 39 (Urbanavičius, 1974b, pav. 3:14), Piktagalio kape Nr. 9 (20:4 pav.) (Urbanavičius, 1972, p. 99), Prūdelių–Kudelių kapinyne (LNM AR 158:24), Radikių kapuose Nr. 8, 18 (21 pav.), 30, Rumšiškių kape Nr. 183 (22:1 pav.) Urbanavičius, 1970, p. 29, pav. 52) ir atsitiktinai (23 pav.) (ibid., pav. 8:7), Skrebinų kape Nr. 43 (24:1 pav.) ir Šilelio kape Nr. 58. Prie šio tipo apkalų priskyrėme ir keturkampį apkalą su penkiomis ataugėlėmis iš Kurklintiškių kapinyne (LNM AR 92), kuriame yra liūto atvaizdas, bei apskritą apkalą iš Radikių kapo Nr. 4 (25 pav.). Šis apkalas nuo apskritų apkalų su penkiomis ataugėlėmis skiriasi dydžiu (yra

17 pav. Kapšelio atvartas su apskritu apkalu su penkiomis ataugėlėmis iš Alytaus kapo Nr. 929. *Autoriaus nuotr.*

Fig. 17. Pouch lapel with round plating of five small sprouts from Alytus grave No. 929.

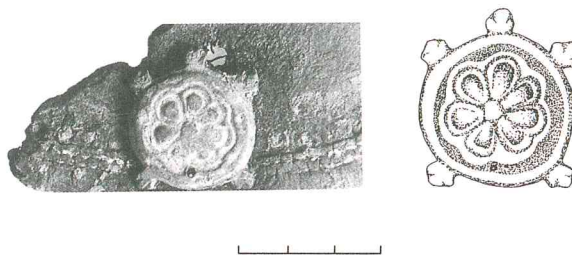
18 pav. Kapšelio atvartas su apskritu apkalu su penkiomis ataugėlėmis iš Jakštaičių kapo Nr. 185. *R. Mičiūno nuotr.*

Fig. 18. Pouch lapel with round plating of five small sprouts from Jakštaičiai grave No. 185.

didesnis) ir piešiniu, kuriame labai aiškiai matyti žvėries (liūto) atvaizdas.

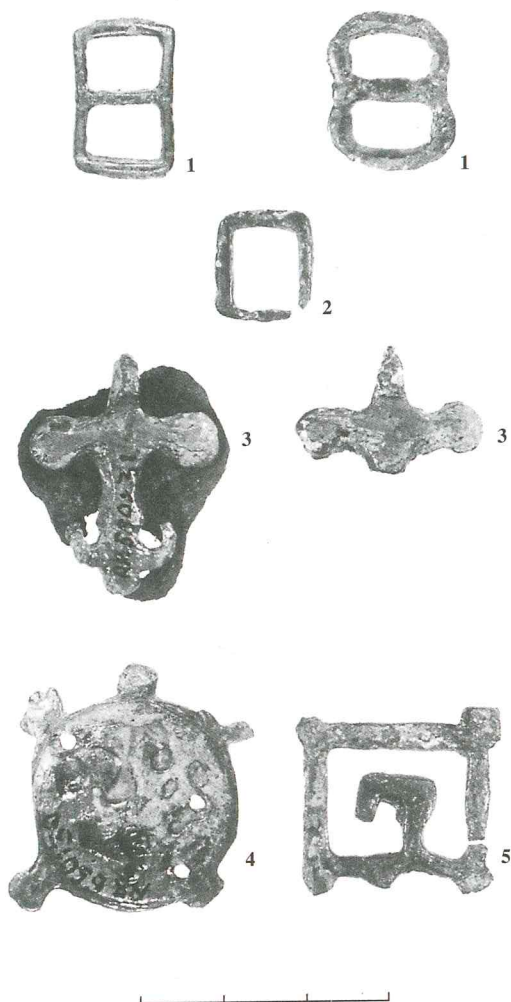
Pagal kapuose rastus III tipo LDK pinigėlius ir Aleksandro monetas apskritų apkalų su penkiomis ataugėlėmis chronologija – XV a. III–IV ketvirtis – XVI a. I ketvirtis.

Simboliai apskrituose apkaluose su penkiomis ataugėlėmis. Šių apkalų kompozicija susideda iš kelių dalių. Visų pirma jie yra apskritimo formos ir jų

19 pav. Kapšelio atvarto fragmentas su apskritu apkalu su penkiomis ataugėlėmis iš Kejėnų kapo Nr. 70. *Autoriaus pieš., K. Vainoro nuotr.*

Fig. 19. Fragment of pouch lapel with round plating of five small sprouts from Kejėnai grave No. 70.

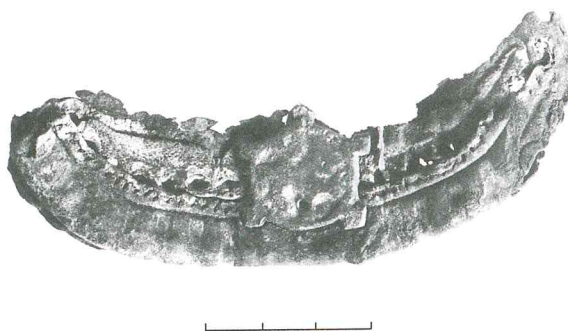

20 pav. Kapšelio apkalai ir metalinės detalės iš Piktagalio kapo Nr. 9: 1 – dvinarės žalvarinės sagtelės, 2 – kilpinė grandelė, 3 – kryžiniai II tipo antrojo varianto apkaliukai, 4 – apskritas apkalas su penkiomis ataugėlėmis, 5 – ažiūrinis apkalas su kabliu centre. *R. Mičiūno nuotr.*

Fig. 20. Pouch platings and metal details from Piktagalys grave No. 9: 1 – small binary brass buckles, 2 – small looped chain, 3 – small cross-like platings of the second variant of type II, 4 – round plating with five small sprouts, 5 – openwork plating with hook in the centre.

kraštuose yra penkios ataugėlės. Ataugėlių viršūnė yra trikampė (be to, kai kurių apkalų ataugėlėse įžiūrimos dvi įstrižos įkartos, dalijančios ataugėlę į tris dalis). Keturios kraštinės ataugėlės sudaro X formą, o viršutinė ataugėlė, vertikalia linija besijungianti su kniedės galvute apskritimo apačioje, sudaro I formą.

Svarbiausias apkalas – apskritime pavaizduotas simbolis. Vienuose apkaluose matyti keturko-

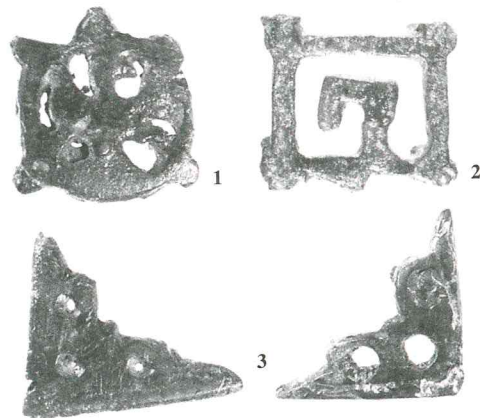
21 pav. Kapšelio atvarto fragmentas su apskritu apkalu su penkiomis ataugėlėmis iš Radikių kapo Nr. 18.

K. Vainoro nuotr.

Fig. 21. Fragment of pouch lapel with round plating of five small sprouts from Radikių grave No. 18.

jis žvėris atlenkta galva ir užriesta uodega (kai kuriuose apkaluose tarp uodegos ir galvos įžiūrimas graikiškas kryžius), o kituose – rozetė (Kejėnų k. Nr. 70, Radikių k. Nr. 30 ir Šilelio k. Nr. 58). Be to, tarp šio tipo apkalų yra ir tokių, kuriuose nematyti jokio simbolio arba jis neaiškus.

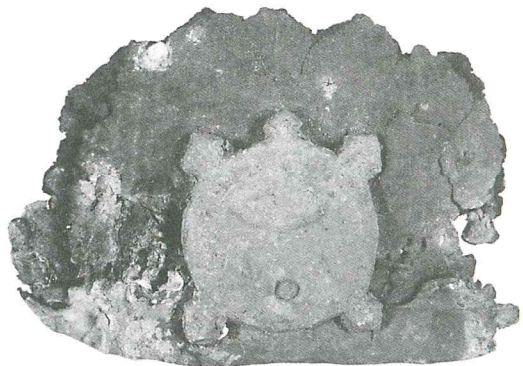
Penkios ataugėlės vaizduoja penkis šventąsias Jėzaus žaizdas – tai sielos viršenybės prieš kūną simbolis. Penkios Kristaus žaizdos (stigmatai) simbolizuoja mirtį tų 5 pojūčių (regos, klausos, lytėjimo, skonio, uoslės), kuriais žmogus susietas su materialiu pasauliu. Jos gali būti aiškinamos ir kaip penki rankos pirštai, kurie

22 pav. Kapšelio apkalai iš Rumšiškės kapo Nr. 183: 1 – apskritas apkalas su penkiomis ataugėlėmis, 2 – ažiūrinis apkalas su kabliu centre, 3 – trikampiai atvarto apkalai.

R. Mičiūno nuotr.

Fig. 22. Pouch platings from Rumšiškės grave No. 183: 1 – round plating of five small sprouts, 2 – openwork plating with hook in the centre, 3 – triangular platings of lapel.

23 pav. Kapšelio atvarto fragmentas su apskritu apkalu su penkiomis ataugėlėmis iš Rumšiškių kapinyno. R. Mičiūno nuotr.

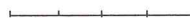
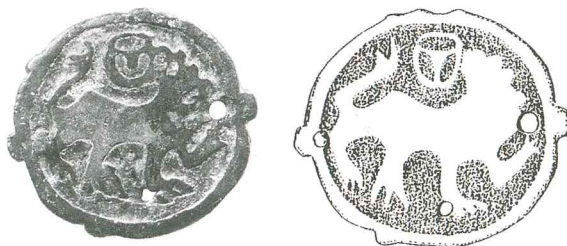
Fig. 23. Fragment of pouch lapel with round plating of five small sprouts from the Rumšiškės cemetery.

nori užgriebti pasaulį. Norėdamas nutraukti ryšį tarp žmogaus ir Dievo, žmogus Jėzus turi prarasti savo pojūčius, kad vėl taptų Dievu (Bauer, Dūmotz, Golowin, 1990, p. 195–196). Ataugėlių trikampė viršūnė ir jų padalijimas į tris dalis simbolizuoja Švč. Trejybę bei tris dorybes – tikėjimą, meilę, viltį (Becker, 1995, p. 281–282). Sukryžiuvus graikiškas I ir X raides, sudaroma Kristaus monograma. Šiuo ženklu žymėdavo Kristų ar krikščionybę apskritai. Tokia monograma (ji dar vadinama žvaigždės pavidalo) ženklindavo namų duris, dokumentus, kasdienio naudojimo daiktus ir kitka. Ženklas visur liudijo krikščionišką tikėjimą ir turėjo apsaugoti nuo šėtoniškų kėslų bei visokio blogio (Forstner, 1990, p. 34–37). Centrinę vietą apkaluose užimantys

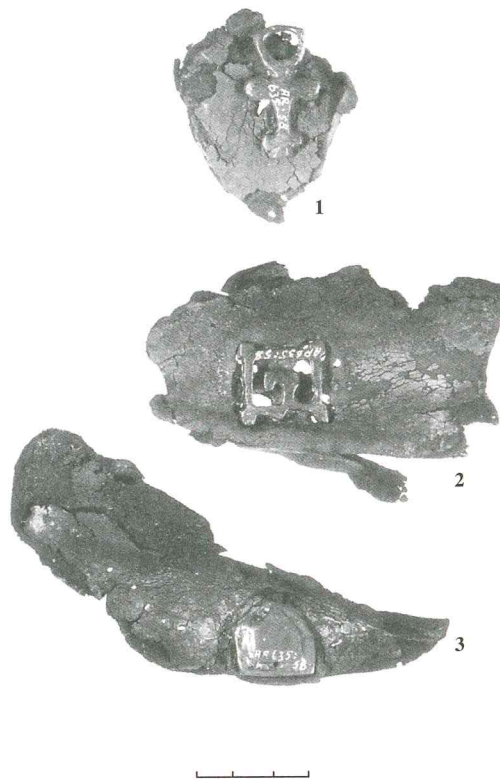
24 pav. Kapšelio apkalai iš Skrebinų kapo Nr. 43: 1 – apskritas apkalas su penkiomis ataugėlėmis, 2 – ažūrinis apkalas su kabliu centre. R. Mičiūno nuotraukos.

Fig. 24. Pouch platings from Skrebinai grave No. 43: 1 – round plating with five small sprouts, 2 – openwork plating with hook in the centre.

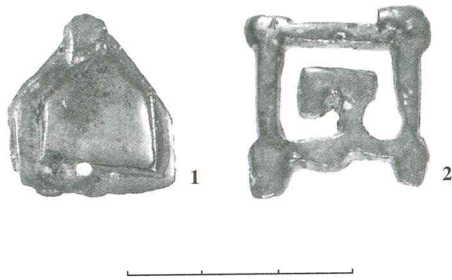
25 pav. Apskritis apkalas su liūto simboliu iš Radikių kapo Nr. 4. K. Vainoro nuotr.

Fig. 25. Round plating with symbol of lion from Radikių grave No. 4.

26 pav. Odinio kapšelio liekanos su apkalais iš Paprūdžio kapo Nr. 27: 1 – kryžinis kilpinis I tipo antrojo varianto apkalukas, 2 – ažūrinis apkalas su kabliu centre, 3 – penkiakampis pirmojo varianto apkalas. R. Mičiūno nuotr.

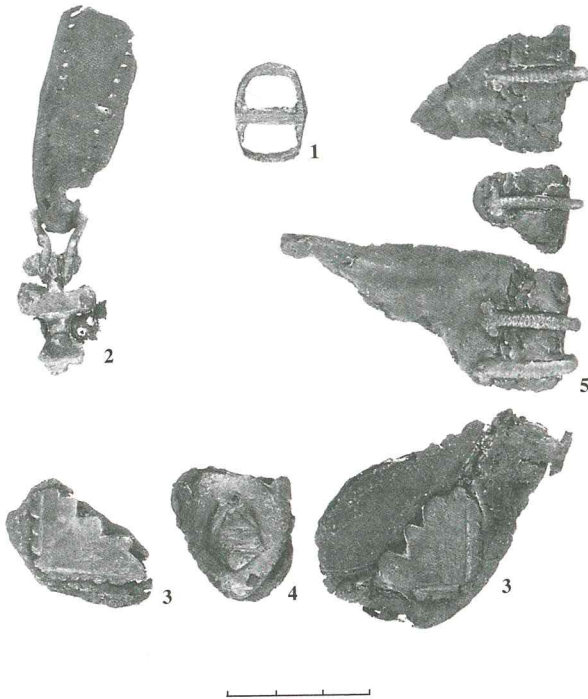
Fig. 26. Remnants of leather pouch with platings from Paprūdis grave No. 27: 1 – small cross-like looped plating of the second variant of type I, 2 – openwork plating with hook in the centre, 3 – pentagonal plating of the first variant.

27 pav. Penkiakampis pirmojo varianto apkalas (1) ir ažūrinis apkalas su kabliu centre iš Piktagalio kapo Nr. 2 (2).

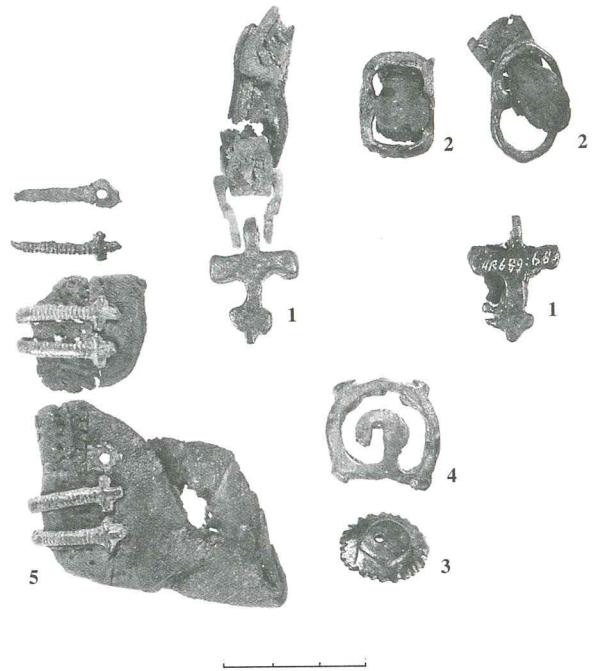
R. Mičiūno nuotr.

Fig. 27. Pentagonal plating of the first variant (1) and openwork plating with hook in the centre from Piktagalys grave No. 2 (2).

28 pav. Kapšelio atvarto fragmentai su apkalais ir metalinės detalės iš Plaučiškių pilkpio IV kapo Nr. 7: 1 – dvinarė žalvarinė sagtelė, 2 – kryžinis II tipo antrojo varianto apkaliukas su kilpine grandele, 3 – trikampi atvarto apkalai, 4 – penkiakampis antrojo varianto apkalas, 5 – atvarto kraštus sutvirtinantys II tipo atvarto apkaliukai. *R. Mičiūno nuotr.*

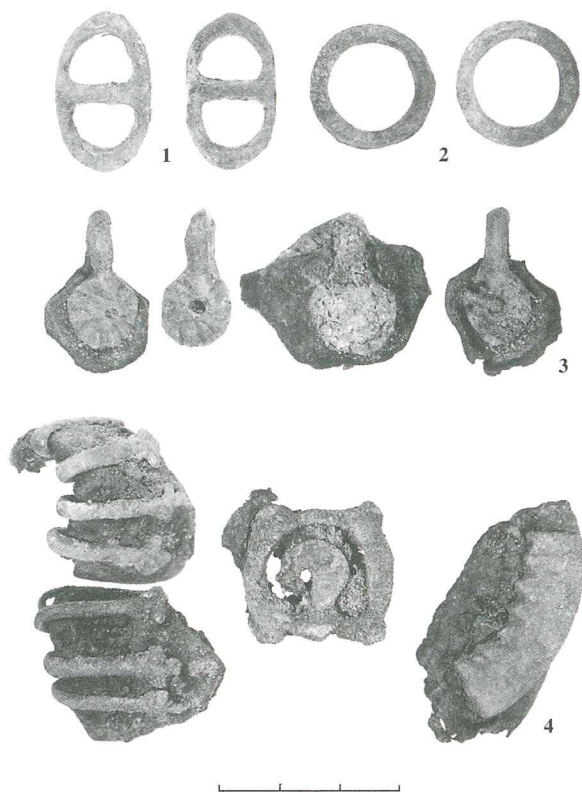
Fig. 28. Fragments of pouch lapel with platings and metal details from Plaučiškiai barrow IV, grave No. 7: 1 – small binary brass buckle, 2 – small cross-like plating of the second variant of type II with small looped chain, 3 – triangular platings of lapel, 4 – pentagonal plating of the second variant, 5 – small platings of type II fastening lapel edges.

29 pav. Kapšelio atvarto fragmentai ir metalinės detalės iš Uliūnų kapo Nr. 70: 1 – kilpinė grandelė ir kryžiniai II tipo antrojo varianto apkaliukai, 2 – dvinarės žalvarinės sagtelės, 3 – penkiakampis antrojo varianto apkalas, 4 – ažūrinis apkalas su kabliu centre, 5 – atvarto kraštus sutvirtinantys II tipo apkaliukai. *R. Mičiūno nuotr.*

Fig. 29. Fragments of pouch lapel and metal details from Uliūnai grave No. 70: 1 – small looped chain and small cross-like platings of the second variant of type II, 2 – small binary brass buckles, 3 – pentagonal plating of the second variant, 4 – openwork plating with hook in the centre, 5 – small platings of type II fastening lapel edges.

žvėries arba rozetės atvaizdai taip pat simbolizuoja Kristų. Vėlyvaisiais viduramžiais Kristaus prisikėlimą simbolizavo būtent liūtas ir rozė (Becker, 1995, p. 141, 215). Tokia liūto simbolika yra pagrindžiama keliais mitais. Pagal vieną mitą, liūtas keliaudamas savo pėdsakus užtrina uodega – tai Kristaus vartimo žmogumi paslapties simbolis (šitaip Kristus paslėpė savo dieviškumą). Pagal kitą mitą, jis miega urve atvertomis akimis – tai budinti Dievo akis (šitaip miręs Kristus budį savo dieviškume). Pagal trečią mitą, liūtukas gimsta negyvas, liūtė tris dienas negali atitraukti nuo jo akių, ir štai trečią dieną liūtas jį atgaivina papūsdamas į nosies šnirpšles – taip Šv. Dvasia prikelia žmogų (tai Kristaus prisikėlimo simbolis). Mirusiųjų prisikėlimą Paskutiniojo teismo dieną gali simbolizuoti riaumojančių liūtų atvaizdai (Biedermann, 1989, p. 273–275; LcI, 1990. T. 3, p. 112, 116–117). Beje, liūto arba liūtų grupės sim-

30 pav. Kavarsko bažnyčios šventoriaus kapo Nr. 32 radiniai: 1 – dvinarės žalvarinės sagtelės, 2 – žalvarinės grandelės, 3 – keturi kilpiniai apkaliukai, 4 – odinio kapšelio fragmentai su apkalais – atvarto kraštus sutvirtinantys II tipo apkaliukai, ažūrinis apkalas su kabliu centre ir apkalas iš užapvalintos plokštelės. *R. Mičiūno nuotr.*

Fig. 30. Finds from grave No. 32 of the Kavarskas churchyard: 1 – small binary brass buckles, 2 – small brass chains, 3 – four small looped platings, 4 – fragments of leather pouch with platings – small platings of type II fastening lapel edges, openwork plating with hook in the centre and plating from rounded plate.

bolis buvo naudojamas pranciškonų ir bernardinų LDK ir Lenkijos ikonografijoje tuo pat metu, kaip ir kapšelių apkaluose. XVI a. pradžios Nukryžiuojimo freska, kurioje virš kryžiaus į trikampį įkomponuota ir trijų liūtų grupė, atidengta vienuolyno koridoriuje prie Vilniaus šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios zakristijos durų (Janonienė, 1996, p. 181–185, pav. 8). Liūtas vaizduojamas ir ant kardinolo Fridricho Jogailaičio antkapinės plokštės Vavelio katedroje (1510 m.). Manoma, kad viena iš simbolių liūto reikšmių šioje plokštėje galėjo būti Kristaus prisikėlimas (Sumelka, 1997, p. 81–83).

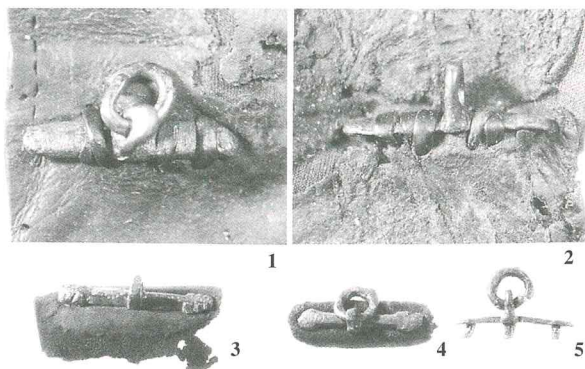
Penkiakampiai apkalai, kaip ir apskriti su penkiomis ataugėlėmis, yra lietiniai. Pagal formą skiriami du šio tipo variantai.

Pirmojo varianto apkalai turi aiškią penkiakampę formą ir jų centre yra iškili penkiakampė plokštelė. Šių apkalų dydis – nuo 1,5x2,2 cm iki 2,6x2,3 cm. Jų rasta Karmėlavos kapuose (26 pav.) ir Piktagalio kape Nr. 2 (27 pav.). Be to, kapšelis su penkiakampiu pirmojo varianto apkalu rastas Livonijoje, Augustiniškių kape Nr. 139 (Берга, 2001, рис. 7).

Pagal kapuose rastas Aleksandro monetas penkiakampių pirmojo varianto apkalų chronologija – XVI a. pirmoji pusė.

Antrojo varianto apkalų forma – grubi ir netaisyklinga. Tik kai kuriuose apkaluose galima įžiūrėti aiškesnę penkiakampį. Šio varianto apkalų kraštinės būna įvairiai karpytos. Centro plokštelė vienuose apkaluose penkiakampė, o kituose – ovali, su smailėjančia viršūne. Antrojo varianto apkalų dydis – 2,8x2,3 cm. Jų rasta Gajūnų kape Nr. 17, Pagiegalos (Pietupio kalnelis) kape Nr. 3–4 (LNM AR 51:4), Plaučiškių pilkapio IV kape Nr. 7 (28 pav.), Tiltagalio kape Nr. 4, Uliūnų kape Nr. 70 (29:3 pav.) ir Vilniaus šv. Onos-Barboros bažnyčios kape Nr. 6 (Tautavičius, 1961, p. 106). Matyt, prie šio varianto galima priskirti ir kapšelių apkalus iš Livonijos, kurie rasti Augustiniškių kape Nr. 118 (Берга, 2001, рис. 6) ir Slutiškių kape Nr. 22 (ibid., pav. 8).

Pagal kapuose rastas Žygimanto Augusto, Zigmanto Vazos ir Kristinos monetas penkiakampių antrojo varianto apkalų chronologija – XVI a. IV ketvirtis–XVII a. pirmoji pusė.

31 pav. Horizontalūs kilpiniai apkalai: 1–2 – Obelių kapas Nr. 144, 3 – Rumšiškės kapas Nr. 154, 4–5 – Narkūnų kapas Nr. 6. *K. Vainoro nuotr.*

Fig. 31. Horizontal looped platings: 1–2 – Obeliai grave No. 144, 3 – Rumšiškės grave No. 154, 4–5 – Narkūnai grave No. 6.

Simboliai penkiakampiuose apkaluose nėra aiškiai išreikšti.

Apkalai su kabliu ažūre, arba stačiakampio ir apskritimo formos apkalai su keturiomis ataugėlėmis, apatine laužyta linija, iš kurios į kairę pusę eina išlenktas kablys. Šio tipo apkalai buvo tvirtinami prie kapšelio krepšio. Į jų kablių buvo įsegamas atvarto simbolinio apkalo (apskrito su penkiomis ataugėlėmis, III tipo rozetinio ir penkiakampio) strypelis, kuriuo užsegdavo kapšelį. Šie apkalai skiriasi savo forma – vieni yra keturkampiai, o kiti – apskriti. Tokių apkalų rasta Alytaus kapuose Nr. 71 (16:2 pav.), 149 (10:A pav.), 185, 710 (11:3 pav.), 830, 929 ir 3 atsitiktinai iš suardytų kapų (1 – perkasoje Nr. 76, 2 – perkasoje Nr. 84), Akmenių pilkapiu III k. Nr. 13, Bazorų k. Nr. 59, Karmėlavos k. Nr. 147 (Rickevičiūtė, 2001, pav. 2), 158 (ibid., pav. 6–7)), 160 (ibid., pav. 9–10), 170, 173 (ibid., pav. 17–18), Kavarsko k. Nr. 32 (30:4 pav.), Kejėnų k. Nr. 70, Paprūdžio k. Nr. 27 (26:2 pav.), Piktagalio k. Nr. 2 (27:2 pav.), 9 (20:5 pav.) (Urbanavičius, 1972, pav. 3:8), Plaučiškių pilkapiu IV k. Nr. 8 (13:4 pav.), Radikių k. Nr. 8, 18, Ruklių k. Nr. 100 (Satkūnaitė, 1998, pav. 6, 10), 102, 125, Rumšiškių k. Nr. 90, 183 (22:2 pav.), 239, Skrebinų k. Nr. 43 (24:2 pav.), 101 (15:3 pav.), Šilelio k. Nr. 93, Uliūnų k. Nr. 70 (29:4 pav.), Žalakių k. Nr. 3. Atsitiktiniai radiniai žinomi iš Alovės (LNM AR 132:127), Dubičių, Kurklintiškių (LNM AR 92:67), Prūdėlių–Kudėlių (LNM AR 158:25) ir Šeimyniškių (Zabiela, 1995b, pav. 9:42, 10:64). Keli tokie apkalai rasti Livonijoje: vienas iš Valmiero piliakalnio (Riekstiņš, 1938, p. 100, pav. 2:12), o kitas – iš Augustiniškių kapo Nr. 139 (Бєра, 2001, рис. 7).

Šio tipo apkalų chronologija plati – nuo XV a. antrosios pusės, kada jie pradėti naudoti ant kapšelių su apkalais su penkiomis ataugėlėmis, iki XVII a. vidurio, kada jie dar randami kartu su penkiakampiais antrojo varianto apkalais.

Simboliai apkaluose su kabliu ažūre. Šių apkalų keturios kraštinės ataugėlės, kaip ir apskritų apkalų su penkiomis ataugėlėmis, sudaro X formą, o tai yra viena iš Kristaus monogramų. Vadinamasis „kablys“, kuris išlenktas į kairę pusę iš apatinės laužytos linijos, yra druskos simbolis (Biedermann, 1989, p. 371–372.). Pamoksle nuo kalno Kristus sulygino savo apaštalus su žemės druska: „Jūs žemės druska. Jei druska išsidvoktų, kuo gi ją reikėtų pasūdyti“ (Mt 5, 13). Kitoje Biblijos vietoje kalbama apie kančių druską, per kurią apaštalai ir krikščionys pasieks amžinąjį gyvenimą. Bažnyčios tėvų mokyme pats Kristus vadi-

namas dangaus druska. Druska naudota krikštijant naujagimius bei kitose krikščionių apeigose (Forstner, 1990, p. 131–133).

U t i l i t a r i n i ų apkalų ir kitų metalinių kapšelių detalių yra įvairių. Kapšeliai buvo nešiojami prikabinoti prie juostos ar diržo, o tam, kad juos galima būtų prikabinoti, jų viršuje pritvirtindavo kilpinius apkalus. Jie skirti įverti dirželiams arba virvelėms, kuriomis kapšelis buvo rišamas prie juostos.

Kapšeliai susidėjo iš dviejų dalių – atvarto ir krepšio. Šias dvi dalis siekta sujungti įvairių tipų užsegimais. Ankstyviausias užsegimo būdas yra paukščio pavidalo apkaluose. Jų viršuje (ties paukščio uodegos viduriu) paliktame tarpelyje buvo įdedamas užsegimo strypelis. Viena plokštelinio apkalo plokštelė penkiomis kniedėmis per kapšelio atvarto odą buvo sujungiamą su kita plokštele, kurios centre yra stačiakampė horizontali išpjova. Tokia pat išpjova yra ir atvarto odoje. Į šią išpjovą buvo įleidžiama stačiakampė užsegimo kilpelė, dviem kniedėmis pritvirtinta prie kapšelio. Šį užsegimą ažūriniuose paukščio pavidalo ir rozetiniuose I tipo apkaluose pakeitė kitas – kilpelė ant simbolinio apkalo ir „rakto“ formos plokštelė; apie ją kalbėsime toliau atskirame poskyryje. Nuo XV a. antrosios pusės iki XVII a. vidurio kapšelio simbolinis atvartas užsegamas iš jo išvestu strypeliu, kuris buvo įsegamas į kitą simbolinį apkalą, pritvirtintą prie krepšio. Be to, kapšelio atvartas buvo puošiamas ir kitokiais apkalais, t. y. atvarto kraštus sutvirtinančiais apkaliukais (iki XV a. antrosios pusės kapšelių atvartų kraštai yra be tokių apkaliukų) ir atvarto apačios kampų apkalais. Utilitarious paskirties apkaluose taip pat yra ženklų, išreiškiančių simbolius, – tai kryžius, heraldinė lelija ir kt.

Kilpiniai apkalai, prie kurių jungiami dirželiai kapšeliui pakabinti prie juosmens juostos. Tokių apkalų yra trys grupės: 1) horizontalūs; 2) vertikalūs ir 3) kryžiniai. Visi jie pagaminti iš spalvotųjų metalų. Be šių apkalų, kapšeliams pakabinti naudoti ir geležiniai apkalai.

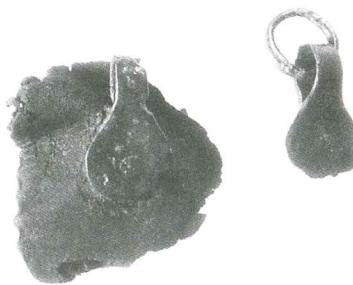
Horizontalūs kilpiniai apkalai. Pagal galų formą yra du jų variantai: vieni – su paplatintais galais, kurie puošti įstrižomis įkartomis; kiti – be paplatintų galų ir puošybos. Apkalų viršuje iš šono yra ašelė, į kurią buvo įveriami kapšelių pakabinimo odiniai dirželiai arba žalvarinės grandelės, o apačioje – trys kniedės. Matyt, kniedės neišlaikydavo kapšelio svorio, todėl kai kurie kapšeliai būdavo dar pataisomi prie kapšelio pririšant kilpinius apkalus odinėmis juostelėmis. Šių apkalų ilgis nuo 2,5 cm iki 4,9 cm. Jie randami poromis ir po

vieną⁶. Labai svarbus dalykas, kad horizontalūs kilpiniai apkalai buvo tvirtinami tik ant tų kapšelių, prie kurių buvo pritvirtinti paukščio pavidalo (taip pat ir stilizuoti paukščio pavidalo) bei rozetiniai I tipo simboliniai apkalai. Šio tipo apkalų rasta 19 kapų iš 12 kapinynų Lietuvoje: Aleknų kape Nr. 32, Bazorų kape Nr. 32, Diktarų kape Nr. 27 (Urbanavičienė, 1995b, pav. 35:2), Kriemalos kape Nr. 3, Kuršų kape Nr. 38, Liepiniškių kape Nr. 69, Narkūnų kape Nr. 6 (31:4–5 pav.) (Volkaitė-Kulikauskienė, Luchtanas, 1979, pav. 6:2), Obelių kapuose Nr. 60, 73, 83, 107 (2:2 pav.), 144 (31:1–2 pav.), Rumšiškių kapuose Nr. 152, 154 (31:3 pav.), 187, Sarių kapuose Nr. 22 (Kuncienė, 1979, pav. 12:7–8), 66 (ibid., pav. 16:7, 14), Skrebinų kape Nr. 11, Šulaičių kape Nr. 14–I. (9 kapuose iš 5 kapinynų jų nerasta). Žinomi ir atsitiktiniai horizontalių kilpinių apkalų radiniai iš kasinėtų laidojimo vietų Ažugiriuose (Urbanavičienė, 1995a, pav. 16, 2 egz.), Jenčiuose (LNM AR 258:14), Karmėlavoje (Rickevičiūtė, 1995, pav. 23:3), Kriveikiškyje (Vėlius, 1994š, radinių sąrašo Nr. 122, 137) ir Vilniaus pranciškonų bažnyčioje (Vaičekauskas, 2000š, inv. Nr. 35(109), nuotr. 127). Be to, horizontalių kilpinių apkalų, pritvirtintų ant odinių kapšelių, rasta dabartinės Baltarusijos teritorijos dalyje, kuri įėjo į LDK Vilniaus vyskupiją – Kuklių kape Nr. 6, perkasa Nr. 1 (Kviatkovskaja, 1998, pav. 50) ir Didžiajame Naugarde (Гайдук, 1992, c. 184, рис. 91–92).

Horizontalių kilpinių apkalų chronologija tokia pati kaip ir paukščio pavidalo bei rozetinių I tipo apkalų – XIV a. 10 dešimtmetis – XV a. 1–3 dešimtmetis.

Vertikalūs kilpiniai apkalai. Jie pagaminti iš žalvarinės skardelės ir yra paplatintais apskritimo formos galais. Skardelė sulenkta ir per odą suknedinta (aukštis – 3,2 cm, plotis – 2,1–0,7 cm; grandelių skersmuo – 1,8 cm). Į apkalų kilpeles įvertos grandelės (32 pav.). Nr. 36 (Urbanavičienė, 1995b, pav. 36) ir

32 pav. Vertikalūs kilpiniai apkalai iš Diktarų kapo Nr. 36. *K. Vainoro nuotr.* Fig. 32. Vertical looped platings from Diktarai grave No. 36.

Vilniaus pranciškonų bažnyčios kape Nr. 60 kartu su stilizuotu paukščio pavidalo apkalu (Vaičekauskas, 2000š). Analogiški apkalai rasti Kriveikiškių kape Nr. 25A, bet čia kapšelis buvo be simbolinio apkalu (Vėlius, 1996, p. 149–154).

Atrodo, kad šio tipo apkalai yra tarpiniai kapšelių gamyboje. Matyt, jie atsirado baigiant naudoti horizontalius kilpinius ir buvo gaminami, kol buvo sukurti vertikalūs, kryžiaus formos kilpiniai apkalai, t. y. XV a. 2–3 dešimtmetyje.

Kryžinių apkalų skiriamasis tipinis požymis yra pakabinimo konstrukcijos detalė. Pagal šį požymį skiriame du šių apkaliukų tipus: I tipas – kryžiaus formos apkaliukai su kilpele ir II tipas – kryžiaus formos apkaliukai su ašele. Atkreiptinas dėmesys nagrinėjant kryžinius apkalus, kad ne visi šios grupės apkaliukai buvo tvirtinami vien tik prie odinių kapšelių, bet, kaip parodė ankstesni tyrimai (Svetikas, 1999, p. 53–58), kai kurie jų variantai buvo naudojami stilių ir vaškuotų lentelių dėklams.

I tipas – kryžiaus formos apkaliukai su kilpele. Šio tipo apkaliukų kilpelės yra skirtingos formos ir konstrukcijos. Pagal tai skiriame du šio tipo apkaliukų variantus: pirmasis variantas – apkaliukai su apskritimo arba ovalo formos kilpele ir antrasis variantas – apkaliukai su trapecijijos formos kilpele. I tipo apkaliukai turi dar keletą požymių, pagal kuriuos būtų galima skirti

⁶ Horizontalių kilpinių apkalų nerasta: su plokšteliniais paukščio pavidalo apkalais – Diktarų kape Nr. 86, Obelių kape Nr. 142; su azūriniais paukščio pavidalo apkalais – Diktarų kape Nr. 87, Pribitkos kape Nr. 53; su stilizuotu paukščio pavidalo apkalu – Pribitkos kape Nr. 15; su rozetiniais I ir II tipo apkalais – Diktarų kape Nr. 83, Obelių kape Nr. 139, Riklikų pilkapyje Nr. 2, kape Nr. 10, Sarių kape Nr. 17.

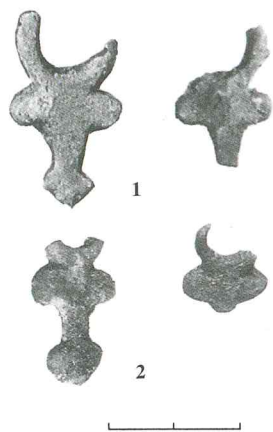
Po du horizontalius kilpinius apkalus su grandelėmis rasta: su azūriniais paukščio pavidalo apkalais – Kriemalos kape Nr. 3 (ilgis – 4,2 ir 4,4 cm; galai paplatinti ir puošti įkartomis), Obelių kape Nr. 144 (ilgis – 3,5 cm, be puošybos); stilizuotu paukščio pavidalo apkalu – Narkūnų kape Nr. 6 (ilgis – 3,9 ir 4,3 cm; galai paplatinti, puošyba neįžiūrima).

Po du horizontalius kilpinius apkalus be grandelių rasta: su stilizuotu paukščio pavidalo apkalu – Kuršų kape Nr. 38 (ilgis – 4,5 cm; galai paplatinti ir puošti įkartomis); rozetiniu I tipo apkalu – Šulaičių kape Nr. 14–I.

Po vieną horizontalių kilpinių apkalą be grandelių rasta: su plokšteliniais paukščio pavidalo apkalais – Obelių kapuose Nr. 60 (ilgis – 4 cm; galai nepaplatinti) ir 83 (ilgis – 4,3 cm; galai nepaplatinti); su azūriniais paukščio pavidalo apkalais – Liepiniškių kape Nr. 69 (ilgis – 4,4 cm; galai paplatinti ir puošti įkartomis); Obelių kape Nr. 107 (ilgis – 4,3 cm; galai nepaplatinti; per ašelę pernertas odinis dirželis); Rumšiškių kape Nr. 154 (ilgis – 4,2 cm, galai paplatinti ir puošti įkartomis).

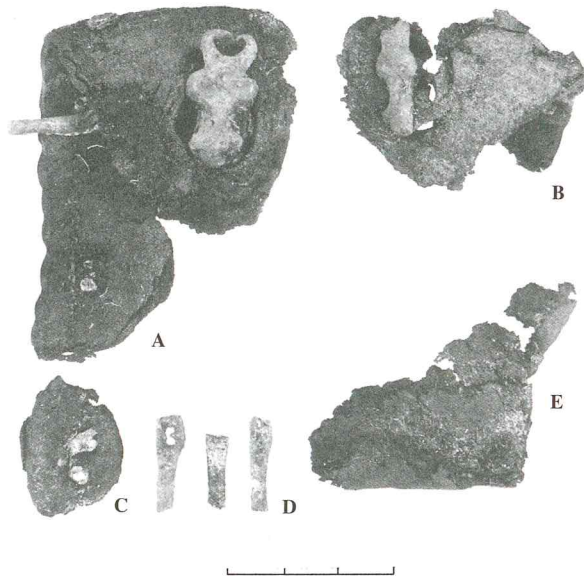
vieno ar kito varianto atmainas. Tai išilginės ir skersinės kryžmos galų forma. Vienuose apkaliukuose išilginės kryžmos apačia yra užbaigta stilizuota lelija, simbolizuojančia Švč. Trejybę, o kituose jos nėra.

Pirmojo varianto apkaliukai su apskritimo arba ovalo formos kilpele nuo antrojo varianto apkaliukų skiriasi ne tik forma, bet ir konstrukcija. Tokie apkaliukai neturi uždaros kilpelės. Visų jų kilpelė yra su užlenkiamais galais. Pastarieji gana ploni, lengvai nulūžtantys ir todėl dažniausiai jų nerandama. Jų rasta Alytaus kapuose Nr. 393 (33:1 pav.), 452 (34:A–B pav.), 606, 929

33 pav. Kryžiniai kilpiniai I tipo pirmojo varianto apkalai iš Alytaus kapo Nr. 393 (1) ir kapo Nr. 929 (2). *Autoriaus nuotr.*

Fig. 33. Cross-like looped platings of the first variant of type I from Alytus grave No. 393 (1) and grave No. 929 (2).

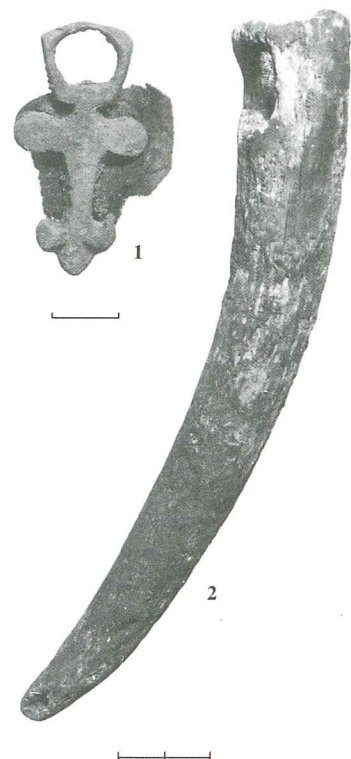

34 pav. Alytaus kapo Nr. 452 odinio dėklo fragmentai: A–B – kryžiniai kilpiniai I tipo pirmojo varianto apkaliukai, D – atvarto kraštus sutvirtinantys I tipo apkaliukai. *R. Mičiūno nuotr.*
Fig. 34. Fragments of leather wallet from Alytus grave No. 452: A–B – small cross-like looped platings of the first variant of type I, D – small platings of type I for fastening of lapel edges.

(33:2 pav.) ir atsitiktinai perkasoje Nr. 26, Ruklių kape Nr. 19 (Ribokas, 1989š), Rumšiškių kape Nr. 29, Tulpiakiemio kape Nr. 122 (Varnas, 1995, pav. 15:4–5). Pagal turimus duomenis šio varianto apkaliukai buvo naudojami vaškuotų lentelių dėklams (Svetikas, 1999, p. 53–55). Itin svarbu, kad net 6 kapuose kartu su jais nerasta kapšelių apkalų. Tik Alytaus kape Nr. 929 šio varianto apkaliukai rasti kartu su odiniu kapšeliu, ant kurio atvarto buvo pritvirtintas apskritas apkalas su penkiomis ataugėlėmis (17 pav.), tačiau kapšelyje nesimato jų tvirtinimo žymių. Tai gi pagal kitų kapų duomenis ir šiame

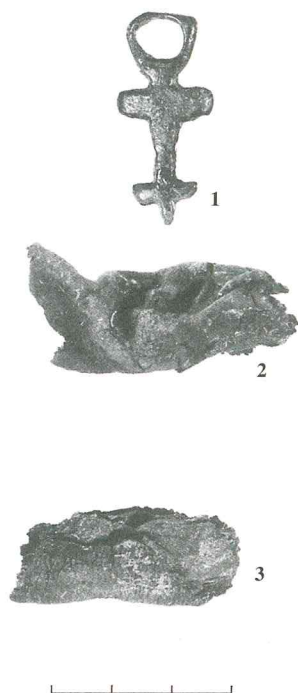
kapė aptiktus vaškuotos lentelės dervos pėdsakus rastieji I tipo pirmojo varianto kryžiniai apkaliukai galėjo būti pritvirtinti prie vaškuotos lentelės dėklo. Kryžinių I tipo pirmojo varianto apkaliukų rasta ir Livonijoje. Augustiniškių kape Nr. 139 pora tokių apkaliukų rasta kartu su tretininko odiniu kapšeliu (ant jo pritvirtinta – penkiakampis simbolinis apkalas, apkalas su kabliu ažūre ir trikampa atvarto kampų apkalai), tačiau ir šiuo atveju kryžiniai apkaliukai nebuvo pritvirtinti prie kapšelio (Berpa, 2001, рис. 7).

Antrasis variantas. Šio varianto kryžinių apkaliukų skiriamasis požymis – trapecijos formos kilpelė. Tokių apkaliukų rasta Alytaus kapuose Nr. 295 (35:1 pav.), 710 (11:1 pav.), 1031, Jakštaičių kape Nr. 9 (36:1 pav.), Juškėnų kape Nr. 1, Paprūdžių kape Nr. 27 (26:1 pav.), Varnių kape Nr. 40 (Genys, 1990, pav. 2:4) bei Livonijoje – Slutiškių kape Nr. 31 (Berpa, 2001, рис. 8:1). Visuose šiuose kapuose aptikta tik po vieną antrojo varianto apkaliuką. Tarp šių dirbinių identiškų apkaliukų nepastebėjome. Visų jų kryžmų galai skirtingi. Skiriasi

35 pav. Kryžinis kilpinis I tipo antrojo varianto apkaliukas (1) ir kaulinis stilius iš Alytaus kapo Nr. 295. *Autoriaus nuotr.*

Fig. 35. Small cross-like plating of the second variant of type I (1) and bone pencil from Alytus grave No. 295.

36 pav. Jakštaičių kapo Nr. 9 radiniai: 1 – kryžinis kilpinis I tipo antrojo varianto apkaliukas, 2 – odos fragmentas su skylutėmis nuo apkaliuko kniedžių, 3 – sulenktas odos fragmentas, kurio viduryje yra vaškuotos lentelės fragmentas. *R. Mičiūno nuotr.*

Fig. 36. Finds from Jakštaičiai grave No. 9: 1 – small cross-like looped plating of the second variant of type I, 2 – leather fragment with holes from rivets of small plating, 3 – bent leather fragment with a fragment of waxed plate in the middle.

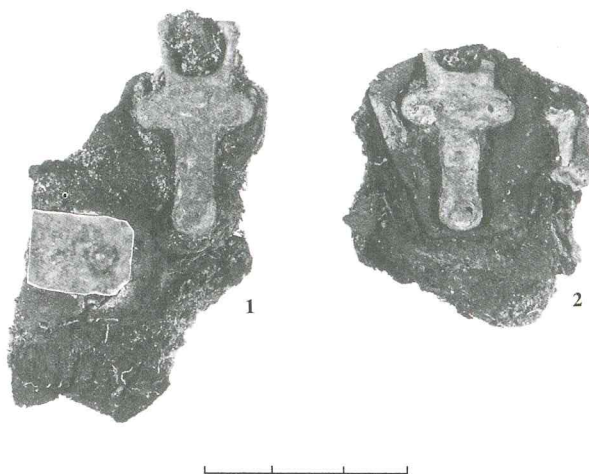
tininkų odinių kapšelių. Beveik visi duomenys rodo, kad jie buvo naudoti stilių ir vaškuotų lentelių dėklams.

II tipas – kryžiaus formos apkaliukai su ašele. Šio tipo apkaliukų išilginės kryžmos galai yra skirtingų formų. Pagal tai skiriame du šio tipo apkaliukų variantus: pirmasis – su širdies formos galu ir antrasis – su lelijos galu.

Pirmojo varianto apkaliukų rasta Diktarių kape Nr. 14 (38:1 pav.) (Urbanavičienė, 1995b, pav. 35:1), Tulpiakiemio kape Nr. 102 (Varnas, 1995, pav. 15:1–2) ir Kuklių (Baltarusija) kape Nr. 1, perkasa Nr. 1 (Kviatkovskaja, 1998, pav. 49, nuotr. 39). Diktaruose

ne tik išilginės kryžmos galo stilizuota lelija, bet ir skersinės kryžmos galų formos. Prie antrojo varianto apkaliukų priskyrėme ir Varnių kape Nr. 40 surastą apkaliuką, nors jo kilpelė trikampio formos. Nuo šios septyniuose kapuose surastų neporinių apkaliukų grupės skiriasi Lygalaukių kape Nr. 2 surasti poriniai apkaliukai (37 pav.). Pagal kilpelės formą jie priskirtini antrajam, o pagal porinį požymį – pirmajam variantui. Antrojo varianto apkaliukai rasti ir su tretininkų odiniais kapšeliais, prie kurių buvo pritvirtinti simboliniai ir utilitariniai apkalai (Alytaus kape Nr. 710, Juškėnų kape Nr. 1, Paprūdžio kape Nr. 27), tačiau pagal turimus duomenis šio varianto apkaliukai buvo naudojami stilių ir vaškuotų lentelių dėklams (Svetikas, 1999, p. 55).

Apibendrinant I tipo abiejų variantų kryžinių apkaliukų paskirtį, galime konstatuoti, kad iki šiol neturime įtikinamų duomenų, jog jie buvo tvirtinami prie

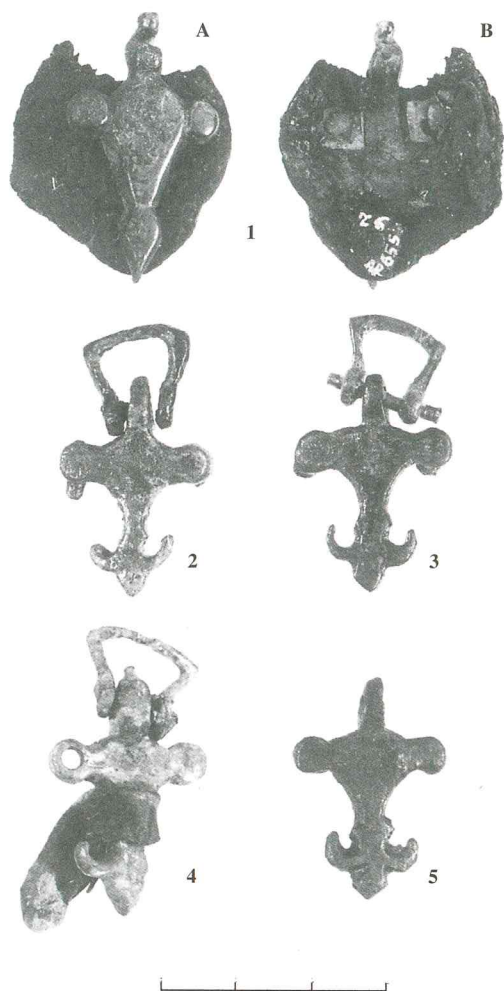
37 pav. Kryžiniai kilpiniai I tipo antrojo varianto apkaliukai su odinio dėklo liekanomis iš Lygalaukių kapo Nr. 2.

R. Mičiūno nuotr.

Fig. 37. Small cross-like looped platings of the second variant of type I with remnants of leather wallet from Lygalaukiai grave No. 2.

rastas tik vienas apkaliukas, o kitur – po porą. Kartu su jais nerasta tretininkų kapšelių apkalų ir dvinarių žalvarinių sagtelių. Pagal turimus duomenis šie apkaliukai, kaip I tipo pirmojo varianto, buvo tvirtinami prie vaškuotų lentelių dėklų (Svetikas, 1999, p. 55). Tokių apkaliukų chronologija – XIV a. pabaiga–XV a. pradžia.

Paprastai prie antrojo varianto apkaliukų ašelės būna pritvirtinta kilpinė grandelė įverti siauram dirželiui, per kurį dar būna pernerta dvinarė žalvarinė sagtelė be liežuvėlio (apie jas toliau). Visas apie 15 cm ilgio dirželis, t. y. kilpinė grandelė ir į ją įvertas dirželio galas, sutvirtintas žalvarine kniede, dvinarė žalvarinė sagtelė ir kitas dirželio galas, kuriame matyti žalvarinės kniedės liekanos, atsitiktinai rastas Alytaus kapinyno perkasoje Nr. 84 (40 pav.). Antrojo varianto apkaliukų, prie kurių ašelės pritvirtinta kilpinė grandelė su įvertu siauru dirželiu ir pernerta dvinare žalvarine sagtele be liežuvėlio, rasta: Alytaus kapuose Nr. 149 (10:2 pav.), 263, Jakštaičių kape Nr. 129 (41:4–5 pav.), Karmėlavos kapuose Nr. 158 (Rickevičiūtė, 2001, pav. 5), 160 (ibid., pav. 8, 11), 170 (ibid., pav. 12, 15), 173 (ibid., pav. 16), Kuršų kape Nr. 10, Piktagalio kape Nr. 9 (20:1–3 pav.) (Urbanavičius, 1972, pav. 3:7), Pagiegalos (Pietupio kalnelis) kape Nr. 3–4 (LNM AR 51:4), Plaučiškių kape Nr. 7, pilkapyje IV (28:1–2 pav.), Ruklių kapuose Nr. 102 (Ribokas, 1996, pav. 20), 125, Rumšiškių kapuose Nr. 25 (be sagtelių – 38:4 pav.) (Urbanavičius, 1970, pav. 8:6), 203 (be sagtelių, 38:2–3 pav), 207 (viena kilpinė

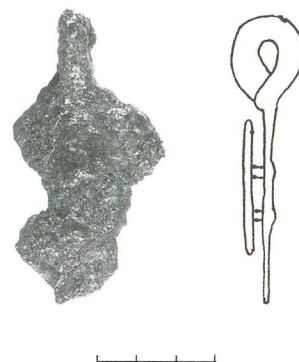

38 pav. Kryžiniai II tipo apkaliukai su ašele: 1 – pirmojo varianto apkaliukas su išilginės kryžmos širdies pavidalo galu iš Diktarių kapinyno kapo Nr. 14 (A – geroji pusė, B – vidinė pusė). Antrojo varianto apkaliukai iš Rumšiškių kapinyno: 2–3 – kapas Nr. 203, 4 – kapas Nr. 25, 5 – kapas Nr. 256. *R. Mičiūno nuotr.*

Fig. 38. Small cross-like platings of type II with tag: 1 – small plating of the first variant with heart-shaped end of longitudinal cross from Diktarių cemetery, grave No. 14 (A – face, B – inner side). Small platings of the second variant from the Rumšiškės cemetery: 2–3 – grave No. 203, 4 – grave No. 25, 5 – grave No. 256.

grandelė be apkaliukų, 14A:1–2 pav.), Skrebinų kape Nr. 101 (be sagtelių, 15:1 pav.), Uliūnų kape Nr. 70 (29:1–2 pav.). Atsitiktinai antrojo varianto apkaliukų su kilpine grandele rasta Alytaus kapinyno perkasoje Nr. 13, 84 (12 pav.), Karmėlavos (Rickevičiūtė, 1995, pav. 23:2), Kriveikiškio (Kernavės) (Vėlius, 1994š, radinių sąrašo Nr. 193, 195), Kurklintiškių (LNM

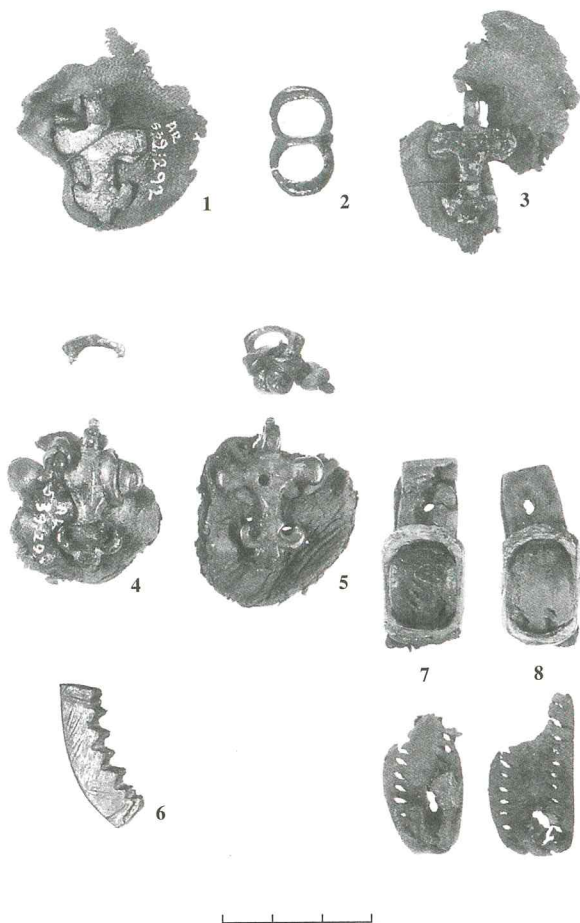
AR 92:65, 73) ir Šeimyniškių kapinynuose (Zabiela, 1995b, pav. 9:43). Dvinarė sagtelė ir antrojo varianto apkaliukas rasti ir Drohičino piliakalnyje „Pilies kalne“ (Musianowicz, 1956, lent. XIX:7–8), o Livonijoje, Salaspilio pilyje, apkaliuko fragmentas su įverta kilpine grandele (Срыбавс, 1970, рис. 4:16). Pasitaiko apkaliukų ir be kilpinių grandelių. Tokių rasta: Gajūnų kape Nr. 17, Jakštaičių kape Nr. 78 (41:1, 3 pav.), Juškėnų kape Nr. 1, Karmėlavos kape Nr. 114, Kejėnų kape Nr. 70, Riklikų kape Nr. 24 (pilkapyje VII), Rumšiškių kape Nr. 256 (38:5 pav.), Vilniaus v. Onos-Barboros bažnyčios kape Nr. 6. Keletas rasta atsitiktinai Karmėlavoje (Rickevičiūtė, 1995, pav. 23:1), Rudnios apylinkėse (Szukiewicz, 1908, lent. XIV:38) ir Šeimyniškiuose (Zabiela, 1995b, pav. 9:43). Dabartinės Baltarusijos teritorijoje antrojo varianto apkaliukų be kilpinių grandelių rasta Lankiškių kape Nr. 76 (Szukiewicz, 1921, pav. 13) ir Kuklių kape Nr. 5, perkasa Nr. 1 (Kviatkovskaja, 1998, pav. 48:7). Kuklių apkaliukas įdomus tuo, kad jo kryžmų susikirtime įrėžta kristograma X. Be to, antrojo varianto apkaliukas rastas ir Livonijoje – Slutiškių kape Nr. 154 (Бєпра, 2001, рис. 8:2).

39 pav. Geležinis kilpinis apkalas iš Rumšiškių kapo Nr. 207. *R. Mičiūno nuotr.*
Fig. 39. Iron looped plating from Rumšiškės grave No. 207.

40 pav. Odinis dirželis su kilpine grandele, kuri kaišiu tvirtinama prie kryžinio apkaliuko su ašele (II tipas antrasis variantas) ir žalvarine dvinare sagtele. Atsitiktinis radinys iš Alytaus kapinyno perkasoje Nr. 84. *Autoriaus nuotr.*
Fig. 40. Leather strap with small looped chain fastened by brad to small cross-like plating with tag (the second variant of type II) and small brass binary buckle. Stray find from the Alytus cemetery, trench No. 84.

41 pav. Jakštaičių kapinynas. Kapas Nr. 78: 1, 3 – II tipo antrojo varianto apkaliukai, 2 – dvinarė žalvarinė sagtelė. Kapas Nr. 129: 4–5 – II tipo antrojo varianto apkaliukai su kilpinėmis grandelėmis, 6 – užapvalintas apkalas iš žalvario plokštelės (vidiniame krašte septyni dantukai), 7–8 – dvinarės žalvarinės sagtelės su odiniais dirželiais. *R. Mičiūno nuotr.*

Fig. 41. Jakštaičiai cemetery. Grave No. 78: 1, 3 – small platings of the second variant of type II, 2 – small binary brass buckle. Grave No. 129: 4–5 – small platings of the second variant of type II with small looped chains, 6 – rounded plating from brass plate (with seven teeth on the inner edge), 7–8 – small binary brass buckles with leather straps.

Nagrinėjant stilių ir vaškuotų lentelių dėklus, buvo nustatyta, kad kai kurie rašymo reikmenų dėklai odiniais dirželiais su II tipo antrojo varianto apkaliukais ir kilpinėmis grandelėmis bei dvinarėmis žalvarinėmis sagtelėmis buvo sujungiami su tretininkų kapšeliais (Svetikas, 1999, p. 55–58).

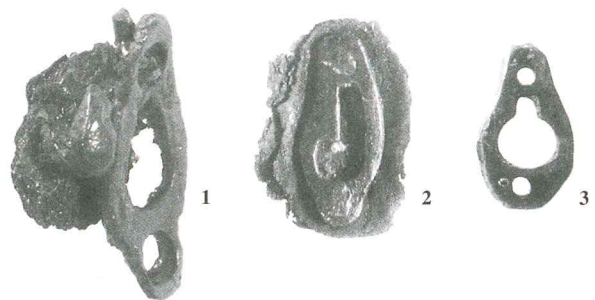
Su tretininkų kapšeliais antrojo varianto apkaliukai rasti 15 kapų: Gajūnų kape Nr. 17, Juškėnų kape Nr. 1, Karmėlavos kapuose Nr. 158, 160, 170,

173, Kejėnų kape Nr. 70, Piktagalio kape Nr. 9, Plaučiškių kape Nr. 7 (pilkapyje IV), Riklikų kape Nr. 24 (pilkapyje VII), Ruklių kapuose Nr. 102, 125, Rumšiškių kape Nr. 207, Skrebinų kape Nr. 101, Uliūnų kape Nr. 70, Vilniaus šv. Onos-Barboros bažnyčios kape Nr. 6.

Kryžinių II tipo antrojo varianto apkaliukų chronologija – XV a. pabaiga–XVII a. pirmoji pusė.

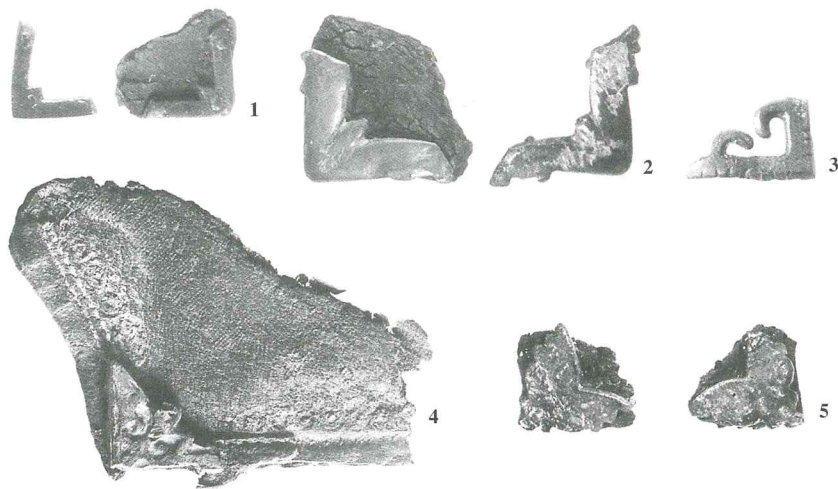
Geležiniai pakabinimo apkalai. Kartu su odiniais kapšeliais ir vaškuotų lentelių dėklais randama ir geležinių kilpinių pakabinimo apkalų su įnerta grandimi arba tiesiog pakabinimo apkalų. Tokių apkalų rasta Alytaus kapuose Nr. 334, 401, 528, Jakštaičių kape Nr. 110, Obelių kapuose Nr. 109, 141 ir Rumšiškių kape Nr. 207 (39 pav.).

Dvinarės žalvarinės sagtelės. Tokios sagtelės dažniausiai randamos užnertos ant dirželių. Jų vienas galas pritvirtinamas prie kilpinės grandelės, kuri prikabinama prie kryžiaus formos apkaliuko su ašele (II tipas antrasis variantas), o kitas galas – prie odinio dėklo. Pačios sagtelės jokios funkcijos neatlieka, t. y. jomis dirželis nei susegamas (nėra liežuvėlio), nei sutraukiamas. Matyt, jos buvo tik dekoratyvinės. Kai kur šių sagtelių rasta ir be kryžinių II tipo apkaliukų su ašele: Bečių kape Nr. 71, Diktarių kape Nr. 60, Karmėlavos kapuose Nr. 159 ir 189, Kavarsko kape Nr. 32, Kejėnų kape Nr. 52, Skrebinų kape Nr. 78, Vilniaus pranciškonų bažnyčios kape Nr. 45. Matyt, abu dirželių galai buvo pritvirtinami prie dėklo ar kapšelio kniedėmis, t. y. be tarpinių kilpinių grandelių su kryžiniais apkaliukais.

42 pav. Užsegimo plokštelės su „rakto“ skylutės formos išpjova: 1 – Narkūnų kapas Nr. 6, 2 – Diktarių kapas Nr. 36, 3 – Liepiniškių kapas Nr. 69. *K. Vainoro nuotr.*

Fig. 42. Fastening plates with key-shaped cutout: 1 – Narkūnai grave No. 6, 2 – Diktariai grave No. 36, 3 – Liepniškiai grave No. 69.

43 pav. Trikampiai kapšelio atvarto apkalai: 1 – Diktarių kapas Nr. 36, 2 – Obelių kapas Nr. 60, 3 – Rumšiškių kapas Nr. 154, 4 – Kejėnų kapas Nr. 70, 5 – Rumšiškių kapas Nr. 239. (1–4) *K. Vainoro nuotraukos* ir (5) *R. Mičiūno nuotr.*

Fig. 43. Triangular platings of pouch lapel: 1 – Diktarai grave No. 36, 2 – Obeliai grave No. 60, 3 – Rumšiškės grave No. 154, 4 – Kejėnai grave No. 70, 5 – Rumšiškės grave No. 239.

Užsegimo plokštelės su „rakto“ skylutės formos išpjova. Kapšelio atvartas su plokšteliu paukščio pavidalo apkalu (taip pat ir pereinamojo iš plokštelių į ažūrinį pirmosios atmainos apkalas) prie kapšelio buvo užsegamas naudojant kilpinį užsegimą, o ažūriniai ir stilizuoti paukščio pavidalo bei rozetiniai I tipo apkalai – užsegimo plokštelę su „rakto“ skylutės formos išpjova. Tokių užsegimo plokštelių rasta Diktarių kapuose Nr. 36 (42:2 pav.), 83 (Urbanavičienė, 1995b, pav. 38:1), 87, Kriemalos kape Nr. 3, Liepiniškių kape Nr. 69 (42:3 pav.), Narkūnų kape Nr. 6 (42:1 pav.), Obelių kape Nr. 144 ir Rumšiškių kape Nr. 154. Narkūnų kape Nr. 6 prie didelio dervos gurvolio nuo vaškuotos lentelės prilipusi kapšelio užsegimo plokštelė su „rakto“ skylutės išpjova ir užsegimu (Svetikas, 1999, p. 63, pav. 8:4). Visų plokštelių dydis panašus – nuo 2,3–2,6 cm aukščio ir 1,2–1,3 cm pločio, išskyrus Diktarių kapo Nr. 36, kur ji didesnė – 3,7x1,5 cm. Beje, įdomu tai, kad tik šis kapšelis pagamintas su vertikaliais kilpiniais apkalais.

Atvarto kraštus sutvirtinantys apkaliukai pradėti tvirtinti ant kapšelių nuo XV a. antrosios pusės. Nuo XIV a. pabaigos iki XV a. pirmosios pusės jų nerasta. Jų yra dviejų tipų. I tipo apkaliukai susukti iš plonos skardelės, o II tipo – išlieti. Pastarųjų apkaliukų gerosios pusės galas užbaigtas kryželiu.

I tipo apkaliukais buvo puošiami tų kapšelių atvartai, ant kurių buvo apskriti apkalai su penkiomis

ataugėlėmis ir penkiakampiai apkalai. Kapšelių, kurių atvartai buvo papuošti šio tipo apkaliukais, rasta Alytaus kapuose Nr. 462 (34:D pav.), 929 (17 pav.), Jakštaičių kapuose Nr. 115, 185 (18 pav.), Karmėlavos kapuose Nr. 1, 12, 147 (Rickevičiūtė, 2001, pav. 2), 158 (ibid., pav. 5) ir atsitiktinai Kurklintiškių kapinyne (LNM AR 92). I tipo apkaliukų chronologija – XV a. III–IV ketvirtis.

II tipo apkaliukais buvo puošiami tų kapšelių atvartai, ant kurių buvo pritvirtinti rozetiniai III tipo ir penkiakampiai apkalai. Kapšelių ar jų liekanų su tokiais apkaliukais rasta Alytaus kape Nr. 710 (11:2 pav.) ir atsitiktinai – iš suardytų kapų perkasoje Nr. 76, 81, 84 (12 pav.), Arglaičių kape Nr. 32, Gajūnų kape

Nr. 17, Juškėnų kape Nr. 1, Karmėlavos kapuose Nr. 170 (Rickevičiūtė, 2001, pav. 12), 173 (ibid., pav. 15), Kavarsko kapuose Nr. 32 (30:4 pav.), 121, Latvelių kape Nr. 5, Pagiegalos (Pietupio kalnelis) kape Nr. 3–4 (LNM AR 51:4), Plaučiškių kapuose Nr. 7 (28:5 pav.), 8 (13:1 pav.) (pilkapyje IV), Ruklių kapuose Nr. 100 (Satkūnaitė, 1998, pav. 1–3, 7), 102, 125, Rumšiškių kape Nr. 207 (14 pav.), Skrebinų kape Nr. 101 (15:5 pav.), Uliūnų kape Nr. 70 (29:5 pav.). Atsitiktinai jų rasta Šeimyniškėlių (Zabiela, 1995b, pav. 9:29) ir Žalakių kapinyuose. Įdomu, jog Anykščiuose rasta šių apkaliukų akmeninė liejimo forma, kurioje galima buvo išlieti tris tokius dirbinius (Zabiela, 1992, p. 74–75, pav.). Spėta, kad ši liejimo forma yra iš XV a. kultūrinio sluoksnio. Mūsų duomenimis, šio tipo apkaliukai yra vėlyvesni už I tipo apkaliukus. Kapšeliai su pritvirtintais II tipo apkaliukais rasti komplektuose su XVI a. I ketvirčio–XVII a. pirmosios pusės monetomis: Aleksandro, Žygimanto Augusto, Zigmanto Vazos ir Kristinos pinigais.

Atvarto kampų apkalai buvo tvirtinami abiejuose kraštiniuose kampuose. Juos skiriame į dvi grupes: 1) trikampius ir 2) padarytus iš užapvalintos plokštelės.

Trikampių apkalų yra įvairių. Kai kurie trikampiai apkalai puošė kapšelius kartu su plokšteliniais bei ažūriniais paukščio pavidalo apkalais, tačiau visai nenaudoti kapšeliuose su stilizuotais paukščio pavidalo bei rozetiniais apkalais. Po du apkalus ras-

ta Diktarų kape Nr. 36 (dydis – 3x2,9 ir 3x2,6 cm) ir Obelių kape Nr. 60 (dydis – 2,5x2,3 ir 2,7x2,5 cm, padengti baltu metalu) bei vienas Rumšiškių kape Nr. 154 (dydis – 2,3x1,6 cm). Visi jie skirtingi, nors tarp Diktarų kape Nr. 36 (43:1 pav.) ir Obelių kape Nr. 60 (43:2 pav.) rastų apkalų galime pastebėti vieną bendrą bruožą – vidiniame kampe yra smaila ataugėlė. Tuo tarpu Rumšiškių kapo Nr. 154 (43:3 pav.) apkalas išsiskiria iš apkalo galų į vidų užlenktais kabliukais.

Vėlyvesnių trikampių apkalų, kurie buvo rasti kartu su apskritais apkalais su penkiomis ataugėlėmis, rozetiniais III tipo ir penkiakampiais apkalais, rasta žymiai daugiau. Tarp jų pasitaiko visiškai identiškų arba panašių. Pavyzdžiui, Alytaus kapo Nr. 462 apkalas identiškas trikampių apkalams iš Rumšiškių kapo Nr. 239 (43:5 pav.), o Alytaus kapinyne perkasoje Nr. 81 atsitiktinai rastas panašus į apkalus iš Plaučiškių pilkapijo IV kapo Nr. 7 (28:3 pav.). Skirtingų nuo paminėtų trikampių atvarto apkalų rasta Gajūnų kape Nr. 17, Juškėnų kape Nr. 1, Karmėlavos kape Nr. 173 (Rickevičiūtė, 2001, pav. 15), Kejėnų kape Nr. 70 (43:4 pav.), Pagiegalos (Pietupio kalnelis) kape Nr. 3–4 (LNM AR 51:4), Rumšiškių kape Nr. 183 (22:3 pav.), Vilniaus šv. Onos-Barboros bažnyčios kape Nr. 6. Trikampių atvarto apkalų rasta ir Livonijoje – Augustiniškių kapuose Nr. 118 (Берга, 2001, рис. 6) ir 139 (ibid., pav. 7). Be to, keletas jų rasta 1994 m. metalo detektoriumi žvalgant Kriveikiškio (Kernavės) kapinyną (Vėlius, 1994š, radiinių sąrašo Nr. 135, 143, 159).

Iš užapvalintos plokštelės padarytų apkalų centre yra septynios skylutės, o vidiniame krašte aštuoni dantukai. Kituose skylių nėra, o dantukų yra septyni. Tokie apkaliukai buvo tvirtinami ant kapšelių atvartų su apskritais apkalais su penkiomis ataugėlėmis ir rozetiniais III tipo apkalais. Jų rasta Alytaus kapuose Nr. 149 (10:C pav.), 710 (11:2 pav.) ir atsitiktinai perkasoje Nr. 74, 84 (12 pav.; ant dviejų kapšelių atvartų), Jakštaičių k. Nr. 129 (41:6 pav.) Juškėnų k. Nr. 1, Karmėlavos k. Nr. 158, 170, Kavarsko k. Nr. 32 (30:4 pav.), Liepiniškių k. Nr. 56, Plaučiškių pilkapijo IV k. Nr. 8 (13 pav.), Ruklių k. Nr. 100, 102, 125, Rumšiškių k. Nr. 207 (14:4 pav.), Skrebinų k. Nr. 101 (15:4 pav.), Uliūnų k. Nr. 19.

ODINIS KAPŠELIS – TRETININKO ATRIBUTAS

Kartu su katalikybe į Lietuvą atkeliavo ir glaudžiai su ja susijusios Vakarų Europos kultūros formos. Vėlyvųjų viduramžių kapinyuose iki XIV a. paskutiniojo dešimtmečio nerandama odinių kapšelių su simboliniais ženklais–apkalais ir tai rodo, kad jie bus atsiradę tik po 1387 m. Lietuvos krikšto. Šių aprangos daiktų atsiradimas sutampa su aktyvia ir plačia pranciškonų veikla, kurioje vienas iš katalikybės platinimo būdų buvo religinių brolijų kūrimas. Įvairių titulų brolijos sudarė pranciškonų Trečiąjį ordiną. Visuose kraštuose, kur įsikurdavo pranciškonai, vienas iš svarbiausių jų misijų veiklos uždavinių buvo suburti žmones į religines brolijas. Jos ir sudarė Trečiąjį šv. Pranciškaus ordiną. 1221 m. Pranciškus Asyžietis, padedant kardinolui Ugolinui, parašė trumpą regulą, skirtą vadinamiesiems atgailos broliams, kurie vėliau pradėti vadinti terciarijais. Tretininkai, arba terciarijai, privalėjo išsiskirti iš kitų žmonių, todėl regula numatė, kaip jie privalėjo rengtis. Vyrai turėjo vilkėti kukliais, nespalvotais drabužiais. Jų viršutiniai drabužiai ir kailiniai turėjo būti be atvirų apykaklių, pasiūti uždarai arba neperkirpti. Drabužiai turėjo būti visada suvarstyti, ne atlapoti, kaip dėvėjo pasauliečiai, o rankovės ilgos ir neplačios. Moterų viršutiniai drabužiai turėjo būti pigūs ir paprasti. Kartu su viršutiniu drabužiu jos galėjo dėvėti baltą ar juodą skarą, apatinį sijoną ar plačią lininę mantiją be klosčių. Draudžiama buvo gautis šilkiniais ar spalvotais šydais ir puoštis kaspinais. 1228 m. Venecijos reguloje pasakyta ir apie dar vieną tretininkų atributą: „Jiems leidžiama turėti odines pinigines ir diržus, pasiūtus paprastai, be šilkinų siūlų, ne kitokius“ (Pranciškus Asyžietis, 1995, p. 170–171). Trečiojo ordino reguloje yra skirtingų variantų, atsiradusių papildžius tekstą įvairiais vietiniais statutais. Štai XV a. lenkų pranciškonų reguloje toje pačioje vietoje rašoma taip: „Pinigines ir krepšelius privalėjo turėti odinius...“ (Brückner, 1904, p. 112–113). Nors ir neturėdami konkrečių duomenų, pranciškonų veiklos tyrinėtojai neabejojo, kad Trečiojo ordino brolijos Lietuvoje atsirado tuoj po krikšto (Kantak, 1937, p. 222–223, 320; Gidžiūnas, 1964, p. 425–428). Taigi iš Trečiojo ordino regulos mes žinome, kad odinis kapšelis yra tretininko atributas. Daugiausia odinių kapšelių su metaliniais apkalais rasta kasinėjant kapinykus LDK Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose. Pavienių jų egzempliorių rasta keliuose Livonijos kapinyuose bei pilyse, taip pat Didžiajame Naugarde.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Aleksiejūnas V.**, 1995 – Senkapių monetos // LA. Vilnius, 1995. T. 11, p. 16–20.
- Bauer W., Dümotz J., Golowin S.**, 1990 – Lexikon der Symbole: Mythen, Symbole und Zeichen in Kultur, Religion, Kunst und Alltag. München, 1990.
- Becker U.**, 1995 – Simbolių žodynas. Vilnius, 1995.
- Biedermann H.**, 1989 – Knaurs Lexikon der Symbole. München, 1989.
- Brückner A.**, 1904 – Literatura religijna w Polsce średniowiecznej. Warszawa, 1904. T. 3.
- Dowgird T.**, 1909 – Spis miejscowości oznaczonych na mapie archeologicznej, w których zostały odkryte zabudki dawnej przeszłości // Przegląd historyczny. Warszawa, 1909. T. III, p. 361–366.
- Forstner D.**, 1990 – Świat symboliki chrześcijańskiej. Warszawa, 1990.
- Genys J.**, 1990 – Varnių senkapiai // Žemaičių praeitis. Vilnius, 1990. T. 1, p. 65–76.
- Gidžiūnas V.**, 1964 – Trečiasis ordinas // Lietuvių enciklopedija. T. 31, p. 425–428.
- Jankauskas A.**, 1990š – Senųjų Kernavės bažnyčių vietų archeologinių tyrinėjimų 1990 metais ataskaita // LIIR. F. 1. B. 1804a.
- Janonienė R.**, 1996 – Vilniaus Šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios dekoru ikonografinės programos: Kristaus Kančios tema // Vilniaus Dailės Akademijos darbai: Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvos dailėje. Vilnius, 1996. T. 7, p. 174–200.
- Kantak K.**, 1937 – Franciszkanie Polscy, 1237–1517. Kraków, 1937. T. I.
- KIŽ**, 1997 – Krikščioniškosios ikonografijos žodynas / Sudarė D. Ramonienė. Vilnius, 1997.
- Kulikauskienė R., Rimantienė R.**, 1958 – Lietuvių liaudies menas // Senovės lietuvių papuošalai. Vilnius, 1958, kn. 1.
- Kulikauskienė R., Rimantienė R.**, 1966 – Lietuvių liaudies menas // Senovės lietuvių papuošalai. Vilnius, 1966, kn. 2.
- Kuncienė O.**, 1979 – Sarių senkapis // LA. Vilnius, 1979. T. 1, p. 76–100.
- Kviatkovskaja A.**, 1998 – Jotvingių kapinynai Baltarusijoje (XI a. pab.–XVII a.). Vilnius, 1998.
- LcI**, 1990 – Lexikon der christlichen Ikonografie. Ikonographie der Heiligen. Hrsg. von W. Braunfels. Rom, Freiburg, Basel, Wien, 1990. Bd. 1–8.
- Merkevičius A.**, 1982 – Pribitkos kapinynas // ATL 1980 ir 1981 metais. Vilnius, 1982, p. 94–97.
- Merkevičius A.**, 1984 – Pribitkos plokštinis kapinynas // ATL 1982 ir 1983 metais. Vilnius, 1984, p. 128–130.
- Musianowicz K.**, 1956 – Badania wykopaliskowe w roku 1955 w Drohiczynie, pow. Siemiatycze // Wiadomości archeologiczne. Warszawa, 1956. T. XXIII, z. II, p. 169–176.
- Patkauskas S.**, 1978š – Plaučiškių (Pakruojo raj.) pilkapyno tyrimai 1978 metais // LIIR. F. 1. B. 667.
- Pranciškus Asyžietis**, 1995 – Raštai. Kretingos Muziejų brolių vienuolynas, 1995.
- Ribokas D.**, 1989š – Ruklių senkapio (Utenos raj., Daugailių apyl.) tyrinėjimų 1989 metais ataskaita // LIIR. F. 1. B. 1625.
- Ribokas D.**, 1996 – Ruklių senkapio tyrinėjimai 1994 ir 1995 metais // ATL 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 147–148.
- Ribokas D., Zabiela G.**, 2000 – Geniakalnio senkapio tyrinėjimai 1998 m. // ATL 1998 ir 1999 metais. Vilnius, 2000, p. 313–315.
- Rickevičiūtė K.**, 1986 – Šulaičių plokštinis kapinynas // ATL 1984 ir 1985 metais. Vilnius, 1986, p. 95–97.
- Rickevičiūtė K.**, 1995 – Karmėlavos kapinynas // LA. Vilnius, 1995. T. 11, p. 73–103.
- Rickevičiūtė K.**, 2001 – Rankinės iš Karmėlavos kapinyno // Kultūros paminklai. 2001, Nr. 8, p. 46–55.
- Riekstiņš H.**, 1938 – 1938. g. izrakumi Valmieras pilskalnā // Senatne un māksla. Rīgā, 1938. T. III, p. 99–106.
- Satkūnaitė S.**, 1998 – XVI a. piniginė iš Ruklių senkapio // Baltų archeologija. 1998, Nr. 1–2 (11–12), p. 32–37.
- Satkūnaitė S., Vedrickienė L.**, 1998 – Piniginės iš Ruklių senkapio (Utenos r.) tyrimas ir konservavimas // Lietuvos Dailės muziejus. Metraštis. Vilnius, 1998. T. 2, p. 315–319.
- Steponaitis V.**, 2001 – Archeologijos paminklai // Rauguva. Versmė: Vilnius, 2001, p. 63–73.
- Sumelka A.**, 1997 – Wyobrazenie Iwa na płycie nagrobnej kardynała Jagiellończyka w Katerdrze Wawelskiej // Flora i fauna w kulturze średniowiecza od XII do XV wieku. Materiały XVII seminarium mediewistycznego. Poznań, 1997, p. 81–83.

- Svetikas E.**, 1997a – Kapšelių apkalai su liūto simboliu Lietuvoje XV a. antrojoje pusėje // *Lituanistica*. 1997, Nr. 2 (30), p. 20–29.
- Svetikas E.**, 1997b – Tretininkai Lietuvos christianizacijos pradžioje: archeologijos duomenys apie jų atributiką // *Lituanistica*. 1997, Nr. 4 (32), p. 13–38.
- Svetikas E.**, 1999 – Lietuvoje aptikti vaškuotų lentelių pėdsakai // *Lituanistica*. 1999, Nr. 3 (39), p. 45–77.
- Szukiewicz W.**, 1902 – Kurhany kamienne w pow. Lidzkim, gub. Wileńskiej // *Światowit*. Warszawa, 1902. T. IV, p. 40–45.
- Szukiewicz W.**, 1908 – Poszukiwania archeologiczne w powiecie Lidzkim gubernii Wileńskiej // *Materyały antropologiczno–archeologiczne i etnofraciczne*. Kraków, 1908. T. X, p. 25–45.
- Szukiewicz W.**, 1921 – Cmentarzysko szkieletowe w Łankiszkach pod Naczą w pow. Lidzkim, gub. Wileńskiej // *Przegląd archeologiczny*. Poznań, 1921. Rok II–III, z. 1–2, p. 52–63.
- Šnore E., Zariņa A.**, 1980 – Senā Sēlpils. Rīga, 1980.
- Tautavičienė B.**, 1961š – Kriemala. Vilkijos raj. 1961 m. tyrinėjimų ataskaita // *LIIR*. F. 1. B. 109.
- Tautavičius A.**, 1961 – Archeologiniai kasinėjimai Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje 1960 m. // *MADA*. Vilnius, 1961. T. 2 (11), p. 103–124.
- Tautavičius A.**, 1970 – Riklikų pilkapių kasinėjimai 1969 metais // *AETL* 1968 ir 1969 metais. Vilnius, 1970, p. 53–60.
- Tautavičius A., Urbanavičius V.**, 1977–1978š – Žvalgomosios archeologinės ekspedicijos ataskaita (Anykščių, Ukmergės ir Zarasų rajonai) // *LIIR*. F. 1. B. 654.
- Urbanavičienė S.**, 1995a – Ažugirių kapinynas // *LA*. Vilnius, 1995. T. 11, p. 152–168.
- Urbanavičienė S.**, 1995b – Diktarų kapinynas // *LA*. Vilnius, 1995. T. 11, p. 169–206.
- Urbanavičius V.**, 1970 – Rumšiškėnai XIV–XVI amžiais. Vilnius, 1970.
- Urbanavičius V.**, 1972 – Piktagalio senkapis // *MADA*. Vilnius, 1972. T. 1 (38), p. 89–102.
- Urbanavičius V.**, 1974a – Senujų tikėjamų reliktai Lietuvoje XV–XVII amžiais (1. Pagoniškių laidojimo papročių nykimas Rytų Lietuvoje) // *MADA*. Vilnius, 1974. T. 3 (48), p. 77–90.
- Urbanavičius V.**, 1974b – Senujų tikėjamų reliktai Lietuvoje XV–XVII amžiais (2. Pagonybės liekanos Pakal-
- niškiuose XVI–XVII amžiais) // *MADA*. Vilnius, 1974. T. 4(49), p. 71–80.
- Urbanavičius V.**, 1979 – Jakštaičių senkapis // *LA*. Vilnius, 1979. T. 1, p. 122–151.
- Urbanavičius V.**, 1981š – Obelių senkapio (Ukmergės raj.) 1981 m. kasinėjimų ataskaita // *LIIR*. F. 1. B. 996.
- Urbanavičius V., Urbanavičienė S.**, 1988 – Archeologiniai tyrimai // *LA* (Obelių kapinynas). Vilnius, 1988. T. 6, p. 9–63.
- Vaicekauskas A.**, 2000š – 1997 m. archeologijos tyrinėjimų Vilniuje, Trakų gt. 9, Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų pranciškonų bažnyčios viduje (plotai Nr. I ir Nr. III) mokslinė ataskaita // *LNM MAS*. Vilnius, 2000. B. 146.
- Vailionis E.**, 1997š – Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų šiaurinio korpuso išorinio kiemo 1997 m. archeologinių tyrimų ataskaita // *LIIR*. F. 1. B. 2868.
- Valatkienė L.**, 1995 – Kuršų kapinynas // *LA*. Vilnius, 1995. T. 11, p. 214–243.
- Varnas A., 1995 – Tulpiakiemio senkapiai // *LA*. Vilnius, 1995. T. 11, p. 244–289.
- Vėlius G.**, 1994š – Kapinynas ir sodyba Kriveikiškėse (Kernavėje). 1994 metų archeologinių tyrinėjimų ataskaita // *LIIR*. F. 1. B. 2392, 2393.
- Vėlius G.**, 1996 – Kernavės–Kriveikiškių XIII–XIV a. kapinynas // *ATL* 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 149–154.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., Luchtanas A.**, 1979 – Narkūnų senkapio 1976 m. tyrinėjimai // *LA*. Vilnius, 1979. T. 1, p. 101–111.
- Zabiela G.**, 1992 – Archeologiniai kasinėjimai Anykščiuose 1991 m. // *ATL* 1990 ir 1991 metais. Vilnius, 1992. T. 2, p. 73–77.
- Zabiela G.**, 1995a – Bečių senkapis // *LA*. Vilnius, 1995. T. 11, p. 330–381.
- Zabiela G.**, 1995b – Šeimyniškių senkapis // *LA*. Vilnius, 1995. T. 11, p. 382–397.
- АНБ**, 1993 – Археология і нумізматыка Беларусі. Энцыклапедыя. Мінск, 1993.
- Берга Т.**, 2001 – Литовские элементы в кладбищах Августинишки и Слутишки XIV – начала XVII века // *LA*. Vilnius, 2001. T. 21, p. 421–430.
- Бидерманн Г.**, 1996 – Энциклопедия символов. Москва, 1996.
- Гайдуков П. Г.**, 1992 – Славенский конец

средневекового Новгорода. Нутный раскоп. Москва, 1992.

Зверуго Я. Г., 1989 – Верхнее Понеманье в IX–XIII вв. Минск, 1989.

Купер Д., 1995 – Энциклопедия символов. Москва, 1995.

Седова М. В., 1981 – Ювелирные изделия древнего Новгорода (X–XV вв.). Москва, 1981.

Стубавс А., 1970 – Археологические находки из древнево Саласпилса и хронология памятника // *Studia archaeologica in memoriam Harri Moora*. Tallinn, 1970, p. 181–188.

SANTRUMPOS

AETL – Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje

ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje

LA – Lietuvos archeologija

LIIR – Lietuvos istorijos instituto Rankraštynas

LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus

LNM MAS – Lietuvos nacionalinis muziejus, Miestų archeologijos skyrius, Vilnius

MADA – Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija.

LEATHER POUCHES OF THE TERTIARIES: TYPOLOGY, CHRONOLOGY AND SYMBOLICS OF THEIR PLATINGS

Reikšminiai žodžiai – keywords: Lietuva – Lithuania, tretininkai – tertiaryes, simbolika – symbolics.